

fred og frihet

Tidsskrift for Internasjonal kvinneliga for fred og frihet (IKFF). 79. årgang, nr. 1/2019

TEMA: KRIG - FRED - MILJØ - KLIMA

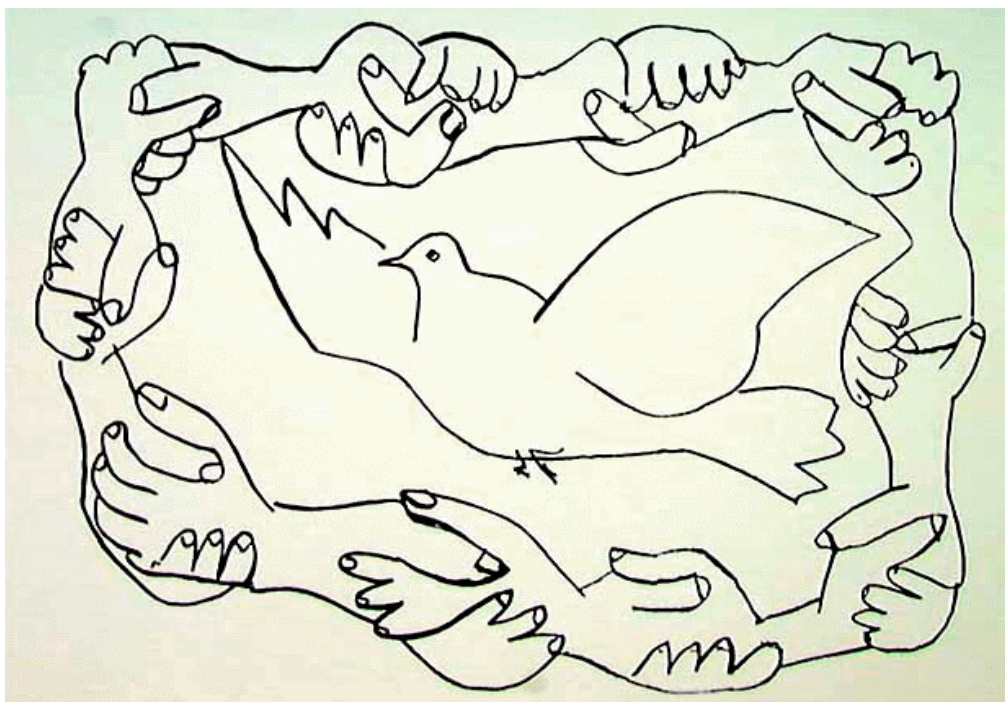
Velkommen til WILPF NORGE/IKFFs landsmøte 2019 i Oslo 6. – 7. april. Se s. 7

INNHOOLD

TEMA: KRIG – FRED – MILJØ – KLIMA

02	Innhold	20	To grader eller to prosent?
03	Leder: Fred og bærekraftig miljø eller krig og miljø-ødeleggelser	22	Atomkraft og klimapolitikk
04	Fremme fredelige og inkluderende samfunn	28	Våpenproduksjon er ressursløsning og klimaødeleggende
07	IKFFs landsmøte 2019	30	Pentagon skadar menneske, miljø og klima
08	Økonomi for fred mellom mennesker og mellom menneske og natur	32	Sult og matmangel i krig og konflikt
11	Der krigen har satt dype klimaspor	35	Vann og krig
14	For å redde jorden, må militarismen tøyles	38	Gruvedrift i Colombia
16	Militærfylket Troms	40	Bokmelding: NATO-komplekset
18	Har vi råd til en ny kald krig?	29	Bokanmeldelse: Fra innsiden av den norske ammunisjonsindustrien

Pablo Picasso, "Peace on Earth"

LEDER:

FRED OG BÆREKRAFTIG MILJØ - ELLER KRIG OG MILJØØDELEGGELSER

Dette nummeret av *fred og frihet* er et temanummer som fokuserer på sammenhengen mellom fred og bærekraftig miljø og mellom krig og miljø-ødeleggelser. Det er en viktig problemstilling. Mange i IKFF har vært opptatt av denne problemstillingen lenge – og for andre er den ny. Dette vil også bli et av hovedtemaene for IKFFs landsmøte i Oslo 6.-7. april 2019.

Vi har et godt utgangspunkt for å hevde at problemstillingen er viktig. Fred er nå for første gang inkludert i ett av FNs bærekraftsmål, nummer 16 «Fred og rettferdighet»: «Fremme fredelige og inkluderende samfunn med sikte på bærekraftig utvikling, sørge for tilgang til rettsvern for alle og bygge velfungerende, ansvarlige og inkluderende institusjoner på alle nivåer». Dette er hovedtema for Ingeborg Breines sin artikkel (s. 4) i dette bladet.

Det er ingen tvil om at krig ødelegger miljøet. Alle bilder og reportasjer fra krig viser ødelagte miljøressurser, ødelagt skog og dyrket mark. Kjemiske stoffer, sprengstoff og miner kan forgifte naturen og gjøre det vanskelig å dyrke jorden i årevis etter at en krig er avsluttet – og dette kan være en medvirkende årsak til fattigdom og flukt. Elisabeth Eides artikkel om Afghanistan (s. 11) illustrerer denne utviklingen.

Det er jo ikke bare selve krigen som ødelegger miljøet, men også militærøvelser. Den store NATO-øvelsen Trident Juncture høsten 2018 medførte et stort antall klager om miljøødeleggelser. Før øvelsen krevde IKFF en utredning av miljøkonsekvensene av øvelsen. Brevet ble sendt til klima- og miljøminister Elvestuen, men vi fikk aldri noe svar – bortsett fra at det var mottatt. Etter flere purringer ble saken oversendt Forsvarsdepartementet, som igjen henviste til Forsvaret – som heller ikke har svart. Miljøproblemene knyttet til militære øvelser tas opp i Åse Møller Hansens artikkel «For å redde jorden, må militarismen tøyles» (s. 14).

Når det gjelder atomkraft, er det ikke bare den militære bruken som skaper katastrofer, men også den sivile, som vi har sett etter ulykkene i Tsjernobyl og Fukushima. Lagring av avfall fra sivile atomreaktorer er et enormt problem, også i forbindelse med de norske atomreaktorene i Kjeller og

Halden. Eva Fidjestøl belyser dette i artikkelen Atomkraft og klimapolitikk på s. 22.

Militærproduksjon er også skadelig for klima og miljø. Norge er en stor våpenprodusent og våpeneksportør i verdenssammenheng. Våpenindustrien fører i seg selv til militarisering, krig og konflikt, det er det som er kjernen i begrepet, det militærindustrielle kompleks. Dette bladet har flere artikler om norsk våpenproduksjon.

Samtidig ser vi at miljø- og ressurser også danner grunnlag for konflikt og krig. Det gjelder selvsagt vann, der konflikten mellom Israel og Palestina er et godt eksempel. Artikkelen på side 35 går grundig inn på det.

Det samme gjelder også olje og mineraler. Kampen om olje har vært det viktigste grunnlaget for mange av konfliktene og krigene i verden senere år, blant annet krigen i Irak. Kampen om mineraler har stått sentralt i en rekke borgerkriger. Nobelprisvinneren 2018, Denis Mukwege, nevnte koboltindustrien som drivkraft for borgerkrigen i Kongo i sitt Nobelforedrag. Mineralressurser var også et sentralt element i borgerkrigen i Colombia (se s. 38). Både kampen om diamanter og olje var drivkrefter bak en av Afrikas lengste borgerkriger i Angola.

Og til slutt: Det handler ikke bare om at krig fører til klima- og miljøødeleggelser, og at miljøødeleggelser og kamp om ressurser kan føre til krig. Det handler også om at bærekraftig miljø krever fred. Utvikling av bærekraftig miljø krever stabile styringsorganer, langsiktige perspektiver, politiske partier og politikere som tør å ta tøffe og upopulære prioriteringer – og stå for dem. Det krever nasjonaløkonomisk styring og harde økonomiske prioriteringer. Ingen av disse tingene kan oppnås under krig og konflikt. Artikkelen til Jakobsen og Storsletten behandler dette på bakgrunn av analyser fra Søren Kierkegaard og Johan Galtung (se s. 8). Vi i IKFF er stolte av dette nummeret av *Fred og Frihet*.

God lesning!

Liss Schanke,
IKFF/WILPF Norge

FNs bærekraftsmål 16:

Fremme fredelige og inkluderende samfunn

Illustrasjon: Kari Hartveit

Det har vært en lang kamp, ikke minst fra fredsorganisasjonenes side, for å få fred nedfelt som et eget mål i FNs Bærekraftsmål. Selv om det var en stor seier å få fred inn som eget mål, har vi ennå ikke fått inn viktigheten av nedrustning som et eget delmål, ei heller kritikk og kriminalisering av krig.

TEKST: Ingeborg Breines

FNs Handlingsplan for bærekraftig utvikling ble vedtatt i 2015 og gjelder for perioden 2016-2030. Handlingsplanen har 17 hovedmål og 169 delmål. Alle land er forpliktet til å gjennomføre bærekraftsmålene, ikke bare land i syd. I et forsøk på forenkling er de 17 målene gruppert i fem spesielt viktige områder: People, Planet, Prosperity, Peace, Partnership.

Folk og bekjempelse av fattigdom og sult står først på agendaen. Deretter kommer miljø- og klimaspørsmålene. I den økonomiske sektoren vil nok noen av oss mene at det er lagt for stor vekt på vekst og for lite både på bekjempelse av ulikhet og på reduksjon i forbruk. Fred er, etter iherdig innsats fra sivilsamfunnet, kommet inn som et av de viktige områdene. Det har vært et høyst kontroversielt tema i de

meget vanskelige forhandlingene som pågikk i over to år. Det er mye snakk om samarbeid mellom offentlig og privat sektor. Igjen vil noen ytre bekymring over den plass og innflytelse de store multinasjonale selskapene har fått. Se for eksempel: [Private Funding & Corporate Influence in the UN](https://socialwatch.org/node/17001) (se: socialwatch.org/node/17001).

Det er jobbet frem indikatorer som medlemslandenes innsats skal måles mot. FN sentralt, FNs særorganisasjoner, Verdensbanken og sivilsamfunnet har bidratt til å utvikle et bredt sett med indikatorer. Det er selvsagt enklere med det som kan måles enn vurdering av kvalitative og holdningsmessige endringer. Landene rapporterer rullerende til FNs Høynivåforum for bærekraftig utvikling (HLPF).

Norge har allerede rapportert. Siden feltet er så stort, innbyr det til at medlemslandene rapporterer litt «à la carte», med vekt på områder der det er fremgang. HLPF skal i år møte 9. – 18. juli og spesielt ta opp følgende bærekraftsmål (SDGs):

Mål 4 – God utdanning

Mål 8 – Anstendig arbeid og økonomisk vekst

Mål 10 – Mindre ulikhet

Mål 13 – Stoppe klimaendringene

Mål 16 – Fred og rettferdighet

Mål 17 – Samarbeid for å nå målene

Fred og rettferdighet – SDG 16

Sammenhengen mellom fred og utvikling synes opplagt. Innledningen i Handlingsplanen er da også klar: "We are determined to foster peaceful, just and inclusive societies which are free from fear and violence. There can be no sustainable development without peace and no peace without sustainable development." I Handlingsplanens innledning står det blant annet at: «Bærekraftig utvikling kan ikke bli oppnådd uten fred og sikkerhet, og fred og sikkerhet er i fare uten bærekraftig utvikling». Det er først nå at et slikt helhetlig perspektiv er inkludert i en FN-utviklingsplan, selv om kvinnebevegelsen klarte å få dette perspektivet med i alle FNs fire store Kvinnekonferanser fra Mexico i 1975 til Beijing i 1995 hvor hovedtema var likestilling, utvikling og fred.

Væpnet vold, krig, overproduksjon av våpen, an-

svarlig våpenhandel og overdrevet militært forbruk undergraver innsatsen for bærekraftsmålene. Mange land bruker enorme summer på militær opprustning. Våpnene som er produsert, forsvinner ikke, men reiser fra konflikt til konflikt og til kriminelle miljøer. Dette skjer samtidig som folks basisbehov ikke blir møtt.

Bærekraftig utvikling har langt bedre kår i fredelige, rettferdige, åpne og inkluderende samfunn med velfungerende institusjoner, respekt for menneskerettighetene, rom for kritiske røster og tilgang til informasjon.

Det har vært en lang kamp, ikke minst fra fredsorganisasjonenes side, for å få fred nedfelt som et eget mål. Bærekraftsmål 16 pålegger oss å «Fremme fredelige og inkluderende samfunn med sikte på bærekraftig utvikling, sørge for tilgang til rettsvern for alle og bygge velfungerende, ansvarlige og inkluderende institusjoner på alle nivå». Å nå mål 16 er viktig for å nå de andre bærekraftsmålene. Selv om det var en stor seier å få fred inn som eget mål, viste det seg umulig å få inn viktigheten av nedrustning som et eget delmål, ei heller kritikk og kriminalisering av krig.

Delmål 16.4 (se samtlige delmål i faktaboks) kan til en viss grad brukes i nedrustningssammenheng, selv om det kun omhandler reduksjon i ulovlig våpenhandel, mens vi ønsker omfattende reduksjon i all våpenhandel og i produksjon av krigsmateriell. Delmål 16.1 om betydelig reduksjon av alle former for vold, kan gi et godt utgangspunkt for fredsarbeid,

Delmål SDG 16:

- 16.1 Oppnå en betydelig reduksjon i alle former for vold og andelen voldsrelaterte dødsfall i hele verden
- 16.2 Stanse overgrep, utnyttning, menneskehandel og alle former for vold mot og tortur av barn
- 16.3 Fremme rettsstaten nasjonalt og internasjonalt, og sikre lik tilgang til rettsvern for alle
- 16.4 Innen 2030 oppnå en betydelig reduksjon av ulovlige finans- og våpenstrømmer, gjøre det enklere å spore opp og returnere stjålne eiendeler samt bekjempe alle former for organisert kriminalitet
- 16.5 Oppnå en betydelig reduksjon i alle former for korrupsjon og bestikkelser
- 16.6 Utvikle velfungerende, ansvarlige og åpne institusjoner på alle nivåer
- 16.7 Sikre lydhøre, inkluderende, medbestemmende og representative beslutningsprosesser på alle nivåer
- 16.8 Utvide og styrke utviklingslandenes deltakelse i institusjoner for global styring
- 16.9 Innen 2030 sikre juridisk identitet for alle, herunder fødselsregistrering
- 16.10 Sikre allmenn tilgang til informasjon og beskytte grunnleggende friheter, i samsvar med nasjonal lovgivning og internasjonale avtaler
- 16.a Styrke relevante nasjonale institusjoner, blant annet gjennom internasjonalt samarbeid, med sikte på å bygge kapasitet på alle nivåer, og særlig i utviklingsland, for å forebygge vold og bekjempe terrorisme og kriminalitet

selv om paragrafen nok i utgangspunktet retter seg mot handlinger som i dag er definert som kriminelle.

Bærekraftsmål 4 omhandler kvalitetsutdanning for alle. Det er meningsfullt i denne sammenheng å nevne også delmål 4.7: "...sørge for at alle får de kunnskaper og redskap som trengs for å fremme bærekraftig utvikling, blant annet gjennom utdanning for bærekraftig utvikling og livsstil, menneskerettigheter, likestilling, fremme av en freds- og ikke-voldskultur, globalt borgerskap og verdsetting av kulturelt mangfold og kulturens bidrag til bærekraftig utvikling.

ForUM for Utvikling og Miljø

Paraplyorganisasjonen ForUM, med sine ca. 50 medlemsorganisasjoner, er Regjeringens hovedsamarbeidspartner fra sivilsamfunnet for implementeringen av bærekraftsmålene. Dette kan gi muligheter for politisk påvirkning. ForUM arbeider aktivt for å få Norge til å lage en egen nasjonal handlingsplan for hvordan vi skal nå bærekraftsmålene. Foreløpig dessverre uten suksess. ForUM har også arbeidet for å få til et «Samstemthetsforum», som nå er etablert, men så langt med færre deltakende departementer enn ønskelig. IKFF har både i ulike arbeidsgrupper og i styret deltatt aktivt i dette arbeidet. For IKFF har det vært viktig å få også Forsvarsdepartementet med, ikke minst i forhold til mål 13 om klima og miljø og mål 16 om fred og rettferdighet.

ForUM har laget skriftlige innspill hvert år om hva sivilsamfunnet anser som spesielt viktige oppgaver både på nasjonalt og internasjonalt nivå. Først ble det laget en større rapport hvor alle de 17 målene ble gjennomgått: 17 mål, én fremtid. Det er vel verdt å

ta en titt på dette dokumentet som ligger på ForUMs nettside: orumfor.no. IKFF har bidratt aktivt med å formulere forslag til hvordan vi kan bidra til å styrke fredskultur, dialog og diplomati både i Norge og internasjonalt. Vi er ikke minst glade for en paragraf fra 2017 om at Norge bør bidra til å få på plass et forbud mot utvikling, lagring og bruk av atomvåpen, samt støtte til FNs arbeid.

I 2018 laget ForUM innspill til de bærekraftsmålene som skulle gjennomgås spesielt i HLPF i fjor. Det samme vil skje i år gjennom etablering av arbeidsgrupper som skal lage utkast til uttalelser for bruk før og under HLPF-møtet i juli. IKFF deltar spesielt i arbeidet med delmål 4, 13 og 16.

Finansiering

Men hvordan finansiere de 17 globale utviklingsmålene slik at de kan bli praktisk virkelighet? Mange gode forslag ligger på bordet, blant annet mer rettferdig beskatning, inklusive av internasjonale finanstransaksjoner. Men det vil neppe være mulig å skaffe fram nok midler uten en storstilt nedrustning. Likevel avvises forslag om reduksjon i verdens militærutgifter. Begrunnelsen er at nedrustning ikke hører hjemme i en utviklingsplan, men i Sikkerhetsrådet, der atommaktene har vetorett, og i Konferansen om nedrustning i Genève som ikke har hatt reelle drøftinger de siste 20 årene. Arbeidet med å avdekke og minske militær- og krigsindustriens påvirkning både på politikk og praksis må altså fortsette med full styrke. Vi har arbeid å gjøre! ■

Ingeborg Breines er styremedlem i ForUM.

IKFFs landsmøte 2019

6. – 7. april i Oslo

Landsmøtet 2019 holdes i Oslo 6. – 7. april, fra lørdag klokken 09 til søndag 18.00.

Alle arrangementene holdes i Majorstua-området, maksimum 5 – 10 minutters gange fra T-banestasjon.

Vi starter lørdag kl 9 med åpent hus og kaffe i våre nye lokaler i Majorstuveien 39. Selve møtet starter kl 10.30 i kafeen Le Mistral i nabohuset. Det åpne møtet lørdag klokken 16.00 holdes i Majorstua bibliotek, og middagen lørdag kveld er like ved.

Hovedtema på landsmøtet er sammenhengen mellom fred og miljø, det samme som er hovedtema for dette nummer av Fred og Frihet. Et annet viktig tema er IKFFs forslag om at Norge bør opprette et fredsdepartement for å sikre systematisk koordiner

ing av arbeidet for fred. I tillegg skal møtet selvsagt behandle beretning, regnskap, arbeidsplan, budsjett, uttalelser og valg.

Både beretning og arbeidsplan vil legge vekt på de utfordringene IKFF står overfor – både når det gjelder politikk og organisasjon. Vi håper på gode diskusjoner der vi sammen kan bidra til å skape en sterkere organisasjon – og en sterkere fredsbevegelse.

Dagsorden og sakspapirer ligger på hjemmesiden vår, ikff.no Påmelding til landsmøtet skjer til ikff@ikff.no, se påmeldingsskjema på hjemmesiden.

VELKOMMEN PÅ LANDSMØTET!

KONTINGENTEN 2019

Nytt år og nye muligheter! Vi minner om kontingenten for 2019. Penger inn gir mulighet for aktivitet. Landsmøtet som holdes i Oslo i begynnelsen av april, skal lage nytt program. Kontingenten per år er 500, 300 eller 200 kroner, velg selv det som passer. Vi setter også stor pris på pengegaver. Gaver over 500 kroner kan trekkes fra skatten.

Husk å oppgi navn og hva betalingen gjelder. Betaler du kontingent for flere år, er det lurt å oppgi hvilke år det gjelder. Kontonummeret er: 1254 62 53048.

Fra et landsstyremøte i IKFF i 2018. Fra venstre: Inger Karin Rød Ødegaard, Edel Havin Beukes, Eva Fidjestøl, Audgun Oltedal, Liss Schanke, Elisabeth Eide, Elisabeth Koren og Eli Hammer Eide.

ØKONOMI FOR FRED

mellom mennesker og mellom menneske og natur

Foto: shutterstock.com

Innenfor dagens dominerende økonomiske system har det vist seg vanskelig å løse mange av de utfordringene verdenssamfunnet står overfor. Vi argumenterer for at mennesker kan leve i fred med hverandre og med naturen dersom vi lykkes med å skape et skifte både på systemnivå og utvikle menneskelig bevissthet.

TEKST: Ove D. Jakobsen og Vivi M.L. Storsletten

Ut fra de to dimensjonene (systemnivå og menneskelig bevissthet) er det mulig å anskueliggjøre dype forskjeller mellom en forretningsmodell basert på ny-klassisk økonomi som prioriterer konkurranse (mellom autonome aktører), vekst (i produksjon og forbruk) og egosentrisk rasjonalitet, og en forretningsmodell basert på økologisk økonomi som prioriterer samarbeid (mellom integrerte aktører), utvikling (kvalitativ) og økosentrisk rasjonalitet. I ny-klassisk økonomi, der naturen blir redusert til en ressurs for menneskelig utnyttelse, oppstår det, med nødvendighet, konflikt mellom økonomi og natur. I tillegg har ny-klassisk økonomi en innebygd tendens til å skape økende ulikheter mellom de som har mye og de som mangler det meste. Innenfor denne konteksten er det i beste fall mulig å redusere negative symptomer mens årsakene til problemene vil vokse i styrke.

Økologisk økonomi definerer økonomi som underordnet økosystemene. Det vil si at økonomien lærer av naturen, i stedet for å lære om naturen for å utnytte den maksimalt. Målet er å utvikle en økonomi som bygger på strukturer, institusjoner og holdninger som er tilpasset naturens grunnleggende prinsipper.

For å undersøke sammenhengen mellom systembetingelser, menneskelig bevissthet og økonomisk praksis har vi strukturert artikkelen på følgende måte. Først gir vi en kort presentasjon av Johan Galtungs

skille mellom negativ og positiv fred. Deretter dykker vi ned i noen relevante poenger i den danske filosofen Søren Kierkegaards tre stadier, det estetiske, det etiske og det religiøse. Videre bringer vi inn noen refleksjoner omkring kontrasterende forretningsmodeller forankret i henholdsvis nyklassisk og økologisk økonomi i lys av system- og individbetingelser. Avslutningsvis konkluderer vi med å peke på noen utfordringer knyttet til implementering av fredsskapende økonomisk praksis.

Galtungs skille mellom negativ og positiv fred

Johan Galtungs skille mellom negativ og positiv fred er relevant både for å forstå konflikter mellom mennesker, og for å kaste lys over relasjonen mellom menneske og natur. Negativ fred beskriver og definerer fred ved sin negasjon. Mens negativ fred er preget av fravær av voldelig konflikt, kjennetegnes positiv fred av tilstedeværelsen av harmoni, velvære og livskraftige sosiale systemer. Fravær av vold er i det lange løp dermed ikke nok til å utvikle et fredelig samfunn i positiv forstand.

Galtung skiller mellom direkte vold på individnivå og strukturell vold på samfunnsnivå. Det er viktig å understreke at strukturell vold skyldes systembetingelsene i samfunnet, "rather than the actor-generated personal and direct violence".¹ Hvis systemet

oppleves urettferdig og de kulturelle verdiene og normene aksepterer aggressiv oppførsel, vil forekomsten av direkte vold være mer sannsynlig enn i samfunn der strukturelle og kulturelle forhold forbyr bruk av vold. Siden negativ fred søker å redusere problemer innenfor de eksisterende systembetingelsene, kan vi konkludere med at negativ fred virker konserverende. Positiv fred representerer radikal endring siden målet er å reformere det dominerende systemet.

Estetisk, etisk og religiøst stadium

Søren Kierkegaard trakk et skille mellom tre former for eksistens; den estetiske, den etiske og den religiøse. De tre stadiene representerer ifølge Skirbekk og Gilje holdninger og væremåter som «pregar oss heilt ut, lik som horisontar som alt anna skjer innafor».² Målet i det estetiske stadiet er mest mulig nytelse, mennesket har en tendens til å velge det mest tiltrekkende alternativet til enhver tid. Ifølge Kierkegaard vil en slik nytelsesorientert livsførsel etterhvert lede til kjedsommelighet og fortvilelse, og mennesket vil utvikle et sterkt ønske om å komme over i det etiske stadiet.

I det etiske stadiet er oppmerksomheten rettet mot den enkeltes ønske om å utvikle og mestre sine evner, tilbøyeligheter og lidenskaper og gi livet mening «ved å følge den livsvegen han eller ho valt».³ Mennesket finner sin plass i det sosiale fellesskapet og «accepts the obligations which flow from them».⁴ Fordi det etiske stadiet inneholder strenge moralske krav, vil mennesket bli bevisst sine svakheter. Denne forståelsen fører med seg en følelse av skyld og en bevissthet om egen utilstrekkelighet. Mennesket vil søke over til det neste stadiet, det religiøse. I det religiøse stadiet vil individet motstå ordinær moralisme og i stedet forholde seg til universelle normer og verdier. Det religiøse stadiet er karakterisert ved at det

eksistensielle engasjement «ikkje berre kviler i individet aleine, men i trua på den levanda Gud».⁵

Kontrasterende forretningsmodeller

Den ny-klassiske forretningsmodellen kan beskrives ved å vise til flere karakteristiske trekk; vekst i profitt som overordnet målsetning, atomistisk konkurranse og egosentrisk (instrumentell) rasjonalitet. Disse karakteristikkene er i tråd med Cyert og March,⁶ som hevder at forretningsmodellen forutsetter at bedriftene opererer innenfor et konkurransemarked der beslutningene blir tatt ut fra hva som bidrar til profittmaksimering.

I følge Barash og Webel⁷ vil utbredelsen av forretningsmodellen forankret i ny-klassisk økonomi påvirke kulturelle og politiske institusjoner i en retning der “both structural and cultural violence are built into the very nature of social, cultural and economic institutions”.⁸ Hvis vi godtar dette resonnementet, er det nødvendig å undersøke, diskutere og videreutvikle ideer som kan bidra til å etablere en harmonisk sammenheng mellom individ, økonomi og samfunn.

En forretningsmodell med basis i økologisk økonomi kan beskrives ved å vise til følgende egenskaper: holisme, samarbeid, altruisme, ansvar, forståelse og etikk. Dette betyr at aktørene i markedet er integrert og gjensidig avhengige av hverandre. Økonomien eksisterer innenfor og er tilpasset økosystemer og kultur. Denne forretningsmodellen har mye felles med positiv fred fordi den beskriver harmonisk samspill og bærekraft som positive fenomener.

Galtungs beskrivelse av positiv fred er basert på ideen om at krig best kan unngås hvis de etablerte samfunnsstrukturene skaper positive relasjoner mellom mennesker basert på felles verdier og mål. Det blir dermed viktig å fokusere på hvordan utvikling av

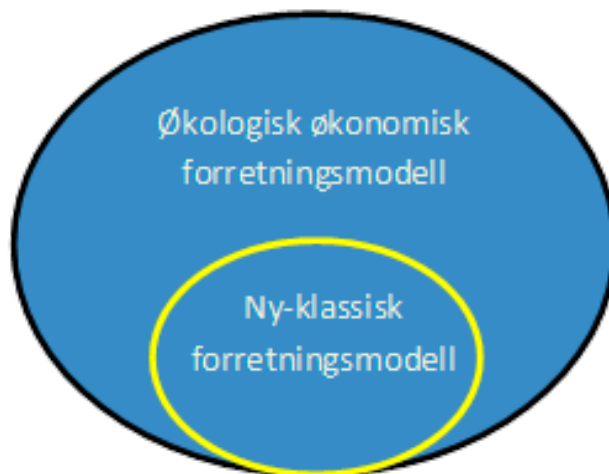

felles mål og verdier kan gjennomføres. Innenfor den ny-klassiske forretningsmodellen der målene er gitt, er utfordringen redusert til å finne frem til de mest effektive virkemidlene.

Når fokus rettes mot utvikling av felles mål og verdier er det ikke lengre mulig å bygge på en ny-klassisk konkurransemodell, i stedet blir dialogbasert samhandling en nødvendig forutsetning. Dersom samfunn preget av høy livskvalitet innenfor rammene av en bærekraftig natur blir en del av målsetningen, må rasjonalitetsbegrepet utvides til å omfatte mer enn det som rommes i instrumentell og strategisk rasjonalitet.

På individnivå bidrar Kierkegaards filosofiske betraktninger til et mer nyansert bilde som viser at en forretningsmodell forankret i positiv fred ikke er mulig uten at den menneskelige bevissthetsutviklingen har overskredet det estetiske stadiet. Dermed forsterker Kierkegaards filosofi kritikken av instrumentell og strategisk rasjonalitet. Som alternativ utvikler han et mer komplekst syn på mennesket, hvor følelser, intuisjon og mening får en sterkere posisjon.

I stedet for å si at den økologisk økonomiske forretningsmodellen skal erstatte den ny-klassiske forretningsmodellen, argumenterer vi for at den økologisk økonomiske forretningsmodellen overskrider den nyklassiske. En slik overskridelse medfører også at fraværet av negative symptomer blir en viktig del av positiv fred. Med denne overskridelsen blir konsekvensen at mange begreper skifter innhold, blant annet at konkurranse blir til samarbeid, instrumentell rasjonalitet blir til dialogbasert samhandling, profittmaksimering blir til maksimering av livskvalitet, og fokus på effektiv ressursutnyttelse blir til fokus på bærekraft.

Konklusjon

Til slutt vil vi påpeke at forandringen fra den ny-klassiske til den økologisk økonomiske forretningsmodellen ikke kan beskrives som et skifte fra ett trinn til et annet. Det er mer relevant å beskrive forandringen som en utvidelse av forståelseskonteksten. Dette betyr at den økologisk økonomiske forretningsmodellen gir en forståelseshorisont som fører til en omtolkning av noen av nøkkelbegrepene i den ny-klassiske forretningsmodellen. Den gjensidige sammenhengen mellom strukturelle endringer og utvikling av individuell bevissthet forklarer hvorfor det er umulig å gjennomføre systemendringer før menneskene er klare for en slik endring. I dag er det i ferd med å utvikle seg en forståelse som går inn i kjernen av problemene og som skaper en fortvilelse som er sterk nok til å muliggjøre en overskridende utvikling av en fredsskapende økonomi. ■

FOTNOTER

1. Grewal (2003), s. 2
2. Skirbekk og Gilje (1996), s. 211
3. Ibid., s. 212
4. Storsletten og Jakobsen (2015), s.339
5. Skirbekk og Gilje, op.cit, s. 213
6. Cyert og March (1963)
7. Barash og Webel (2014)
8. Op.cit., Barash og Webel (2014), s. 7

LITTERATURLISTE

- Barash, David P. and Webel, Charles P. (2014): *Peace and Conflict Studies*, London, Sage Publications
- Cyert, Richard, M. and March James, G. (1963): *A Behavioral Theory of the Firm*, New Jersey, Prentice-Hall
- Galtung, Johan (1981): "Social Cosmology and the Concept of Peace", *Journal of Peace Research*, Vol. 18, No. 2 (s. 183-199)
- Gardiner, Patric (2002): *Kierkegaard: A very short introduction*, Oxford University Press
- Grewal, Singh (2003): "Johan Galtung's positive and

negative peace", www.scribd.com/document/12296768/Johan-Galtung-Positive-and-Negative-Peace, accessed December 6, 2016.

- Skirbekk, Gunnar og Gilje, Nils (1996): *Filosofihistorie – Frå opplysningstida til modernismen*, Universitetsforlaget
- Storsletten, Vivi, M.L. and Jakobsen, Ove D. (2014): "The development of leadership theory in the perspective of Kierkegaard's philosophy", *Journal of Business Ethics*

Artikkelen er forkortet. Les hele artikkelen på ikff.no.

Ove D. Jakobsen er professor i økologisk økonomi ved Nord universitet/Handelshøgskolen hvor han er leder for Senter for økologisk økonomi og etikk.

Vivi M.L. Storsletten er førsteamanuensis i økologisk økonomi ved Senter for økologisk økonomi og etikk, Nord universitet/Handelshøgskolen.

DER KRIGEN HAR SATT DYPE KLIMASPOR

Den som har reist mye i Afghanistan, kan ikke ha unngått å observere digre lastebiler med tømmer fra nord i landet, på vei sørover. Mange krysser grensen inn i Pakistan, der de får god avsetning på varene sine. Avskogingen har vært brutal og langvarig. Mye har gått til brensel og byggematerialer, og hogsten har vært ute av kontroll grunnet førti år med krig.

TEKST OG FOTO: Elisabeth Eide

Afghanistan ligger på 168. plass av de 187 landene som er rangert i FNs utviklingsprogram (UNDP) utviklingsrapport for 2018. Ifølge leder for Afghanistans miljødirektorat (NEPA), Mohammed Malikyar, som deltok under klimatoppmøtet i Paris i desember 2015, er Afghanistan et av de aller mest klimasårbare landene: «Krig og konflikt gjennom snart fire tiår har hatt store negative konsekvenser. Flere er blitt fattige, og det har ført til større press på naturressursene. Mange flykter til byene på grunn av krigshandlingene. På landsbygda har avskogingen ført til erosjon og jordskred. De siste årene har vi også opplevd alvorlig tørke. Regnet kommer mer uregelmessig enn før».

Denne utviklingen har fortsatt. Afghanistan er medlem av CVF (Klimasårbarhets-forumet) og var blant de tjue første landene i dette nettverket, som nå har 48 medlemmer. «Vi er virkelig et av de mest sårbare landene. Vi har ikke bidratt mye til den globale oppvarmingen, men vi lider under den», sier Malikyar. Ifølge Malikyar vil lite skje om ikke de rike landene bidrar mer. Det var CVF som drev gjennom 1,5-gradersmålet i Paris, til overraskelse for mange observatører. Da dette målet først var satt, genererte det en egen rapport fra FNs klimapanel (høsten 2018), som har fått mye oppmerksomhet både i mediene og blant politikerne.

Tusener flykter

Miljødirektoratet NEPA har – med sine begrensede ressurser – sendt forskere til isdekte områder i sentral-Afghanistan og til den nordøstlige Wakhan-korridoren som grenser til Kina. I disse fjellområdene

forsvinner snøen tidligere enn før. I Bamiyan-provinsen lå snøen i fjellområdene gjerne til august før om årene, mens den nå forsvinner i juni. Når snøen smelter forttere, får landet mer flom. Men i andre områder skaper uventede tørkeperioder også problemer for landbruket.

Det internasjonale samfunnet har brukt milliarder på militære «operasjoner» og bistand, men forsvinnende lite har gått til å ta vare på miljøet. Som Malikyar uttrykte det for vel tre år siden: «Hvis du vil ha en bærekraftig utvikling bort fra fattigdommen, hjelper det lite å kaste mye penger ut til nødhjelp på kort tid. Den afghanske befolkningen er svært ung, men vi ser at tusener forsvinner når de ikke ser noen framtidsmuligheter. I det grønne beltet vårt – Kunar, Nuristan, Nangarhar, der Taliban har kontroll over store områder, er avskogingen dramatisk.»

Flom og jordskred

Ifølge FNs miljøprogram (UNEP) har Afghanistan mistet minst halvparten av skogdekket i de tre tiårene fra 1983 til 2013. Mens eksperter mener at land av denne typen burde ha et skogdekke på minst 15 prosent, er andelen nå under to prosent. Dette har alvorlige konsekvenser. Om utviklingen fortsetter, vil Afghanistan være uten skog om under tretti år. Dette vil få store økonomiske konsekvenser og true det biologiske mangfoldet. Og ikke minst: Flere vil miste livet på grunn av flom og jordskred. Landsbyen Pestay Kalan i den nordøstlige provinsen Badakhshan er et godt eksempel på dette. I 2010 måtte hele landsbyen flytte siden grunnen den sto på, en bar åsrygg, holdt

Landsbyen Pestay Kalan mister fotfestet, Badakhshan

Nye Pestay Kalan

HÅP: Treplanting

på å rase ut. Under et besøk i 2012 var jeg vitne til hvordan beboerne i en av Afghanistans fattigste provinser fikk bistand til å reise husene sine på nytt, og samtidig dyrke fram stiklinger som skulle bli til nye trær for å kle det nakne åslandet og holde jorda på plass.

Badakhshan er på den annen side en av de få provinsene i Afghanistan som har nytt godt av initiativ til treplanting. Den norske Afghanistankomiteen har støttet prosjekter der enker får ansvar for stiklinger og planting av trær. Perspektivet er mangfold, med vekt på trær som forsyner en fattig befolkning med frukt og nøtter.

Brent jord, kraftverk bombet

Krigen, som har vart helt siden den sovjetiske invasjonen i 1979, har vært en hovedårsak til forringelsen av Afghanistans naturressurser. De mange militære slagene etterlot seg store områder der alle trær ble brent. Taliban var også beryktet for sin «brente jords taktikk», ikke minst kan den som kjører nordover fra Kabul til Shamoli-sletten vitne om enorme ødeleggelser. Smuglere har hele tiden tjent gode penger på å selge tømmer til nabolandet Pakistan.

I løpet av krigen er både kraftverk bombet og elektriske ledninger ødelagt. Med liten tilgang til alternativ energi er store deler av befolkningen avhengig av brensel fra trær både til matlaging og oppvarming. Dette bidrar også til avskogingen. Et fredelig Afghanistan kunne brukt ressursene på å utvikle sol- og vannenergi langt mer enn det som er tilfelle i dag. Regjeringen har til nå bidratt med få incentiver til

skogplanting. Det er på sett og vis forståelig, siden krigen ennå raser, og Taliban med allierte vinner ter- reng. Landet har dessuten fått en avlegger av IS å hansk- es med. Disse terroristene har stått for en del av de verste angrepene det siste året, særlig i Øst-Afghani- stan, men også Taliban har trappet opp sine angrep, trolig for å styrke sin forhandlingsposisjon i forhan- dlinger som er mer omtalt enn gjennomført i praksis.

Solenergi

Klima står med andre ord ikke høyt på den afghan- ske regjeringens prioriteringsliste. Og landet mangler data på de fleste felt. De har knapt meteorologiske stasjoner som kan registrere vær- og temperaturen- dringer. Men det fins planer for å bygge opp en ek- spertise. Universitetet i Kabul har fått et eget fakultet for miljøvitenskap og NEPA har klart å få miljøvern inn i grunnskolepensum. Malikyar er selv utdan- net jordbruksøkonom fra Afghanistan, og har tatt tilleggsutdanning i helse og økosystemer i Japan.

På flyplassen i Kabul står flere rekker med digre solcellepaneler donert nettopp fra Japan. Målet er at landet skal få vel tjue prosent av energien sin fra sol- eller vannkraft innen 2020. ■

Artikkelen er basert på egne observasjoner fra reiser i Afghanistan, en rekke artikler om avskoging i Afghani- stan, samt et intervju med Afghanistans delegasjonsled- er til COP21 i Paris 2015.

ng i nordøstlige Badakhshanprovinsen

Fruktblomstring, Baburs Hage, Kabul

FOR Å REDDE JORDEN, MÅ MILITARISMEN TØYLES

Fortsatt er det uvanlig å snakke om militarismen som klimaversting i media og i miljøbevegelsen, men stadig flere fredsorganisasjoner tar nå opp temaet med fornyet styrke. Vi må gå sammen med miljøorganisasjonene og vise at de to store eksistensielle truslene mot menneskeheten, klimakrisen og atomtrusselen, ikke kan løses uten å ruste ned.

TEKST: Åse Møller Hansen

«For å redde jorden, må militarismen tøyles». Dette var overskriften på en appell fra fem amerikanske fredsorganisasjoner i forbindelse med Earth Day 2018. De viste til Pentagons enorme forbruk av olje: olje til transport, til store krigsøvelser og til drift av 800 amerikanske baser utenfor USA.

Det går med mye olje, også til krigføring. Tamara Lorincz, en canadisk freds- og miljøaktivist som skriver doktorgrad om militarismens press på miljøet, uttalte på et webinar i høst at canadiske tankfly (Polaris aerial refueler) hadde levert 35.000.000 liter jettbensin til den USA-ledede koalisjonens luftangrep under Inherent resolve i Syria og Irak mellom oktober 2014 og februar 2016. Fra august 2014 til juli 2018 gjennomførte koalisjonen 29.800 luftangrep i dette området. Krig er en uhyre destruktiv kraft, som i tillegg forverrer klimakrisen.

Fredsarbeid er klimahandling

I oktober kom FNs klimapanel med nye tall som viser at verden må redusere klimautslippene kraftig innen 11 år for å unngå en temperaturøkning over 1,5 grader. Klimautslippene har allerede økt gjennomsnittstemperaturen på jorden med 1 grad. Konsekvensene er tørke, skogbranner, sykloner, ødelagte korallrev, isbreer som smelter og tundra som tiner og slipper ut metangass.

Den unge svenske aktivisten Greta Thunberg utrykte det klart: Vi kan ikke løse en krise uten å behandle den som en krise. Det eneste fornuftige er å trykke

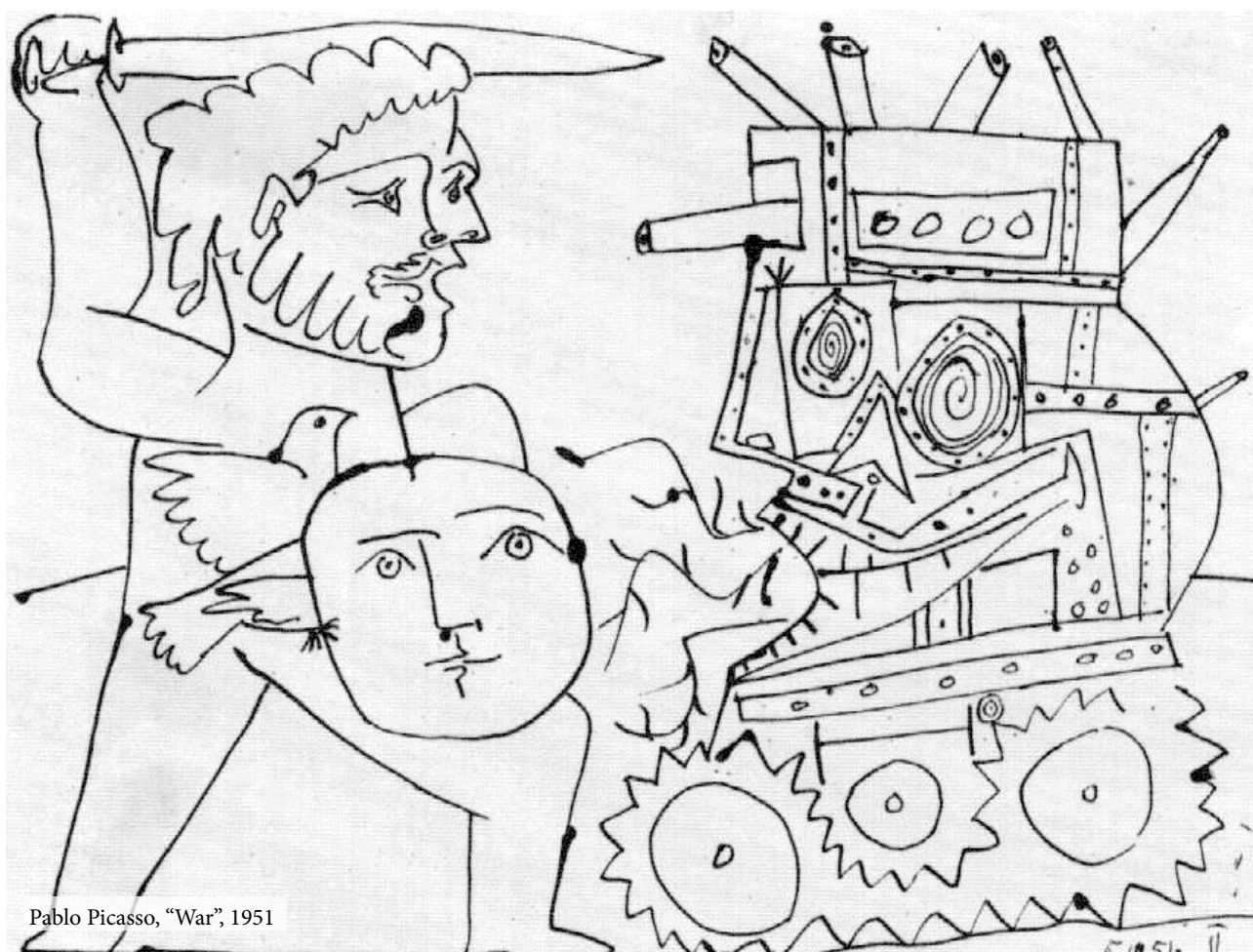
på nødbremsen. Fossilt brensel må forbli i grunnen.

Det er ennå uvanlig å snakke om militarismen som klimaversting i media og i miljøbevegelsen. WILPF har jobbet med saksfeltet militarisme og miljø i mange år, med avisinnlegg, møter og ulike kampanjer. Vi må jobbe mer med dette for å få fram budskapet! Det som har endret situasjonen nå, er at folk flest vet at det haster med å få ned utslippene, og at stadig flere fredsorganisasjoner tar opp temaet med fornyet styrke. Det gir medvind i arbeidet.

Den amerikanske kongresskvinnen Alexandria Ocasio-Cortez krever en New green deal for USA, og Code Pink, en amerikansk feministorganisasjon, er på banen og ber henne kreve en New green peace deal. Militarismens klima- og miljøødeleggelser er kanskje på vei til å bli et viktig tema.

Vi i IKFF må snakke om militære utslipp i Norge, men enda mer om Nato og militarisme som helhet. Natolandene har forpliktet seg til å ruste opp. Konflikter tilspisses og blir til rustningskappløp. Verden sløste bort 17.000 milliarder kroner på militær virksomhet i 2017.

Mange skjønner at krig er en foreldet måte å håndtere menneskelig uenighet på. Konflikter oppstår i menneskenes sinn, og det er der de må løses. Militært forbruk av ressurser bidrar ikke bare til klimakrisen, men også til å ødelegge biomangfoldet. Land, elver og matjord blir ødelagt for å grave ut metaller og mineraler til krigsmaskiner, skiferolje til krig og land til militærbaser og krigsøvelser.

Pablo Picasso, "War", 1951

Militarismen undergraver demokratiske prosesser og urfolks rettigheter. Den undergraver klimaavtaler og FNs 17 bærekraftsmål, som skal sikre unge og kommende generasjoner gode livsbetingelser. Det er som om krigssektoren er en parallell verden som ikke ser at menneskeheten som helhet er truet, og at det virkelige arbeidet for fred og sikkerhet ligger i diplomati og globalt samarbeid.

Miljødeleggelser under Trident Juncture

Under Trident Juncture øvelsene i høst, hvor rundt 50 000 soldater trente på krig, ble det et kortvarig fokus på de miljømessige konsekvensene av øvelsene. IKFF, Naturvernforbundet, Natur og ungdom og enkelte politiske partier tok opp temaet gjennom appeller, avisinnlegg og krav om mer informasjon fra myndighetene. Forsvaret publiserte en liste som viser at det under øvelsen ble registrert 735 miljøhendelser.

Trident Juncture er over. Det er det store bildet som skremmer: vedvarende krigsøvelser, krigsretorikk og det militærindustrielle komplekset sin avhengighet av konflikt. Hva skjer om markedet er mettet og salget av tanks og missiler stuper?

Fred og konfliktløsning er dårlige nyheter for krigsindustrien og deres megarike investorer.

Samarbeid som strategi

Foran oss ligger et nytt år med blanke ark. I 2019 må vi gå sammen med miljøorganisasjonene og vise at de to store eksistensielle truslene mot menneskeheten; klimakrisen og atomtrusselen ikke kan løses uten å ruste ned.

Skal vi hindre at oppvarmingen stiger til over 1,5 grader, må nasjoner som i dag har et fiendtlig forhold, samarbeide. Klimatrusselen er ikke knyttet til det enkelte lands sikkerhet men til den menneskelige eksistens som helhet. FN har forstått det, men ikke NATO og andre militære institusjoner og grupper.

I filmen *The man who saved the world*, om den russiske offiseren Stanislav Petrov som forhindret en atomkrig, ble det sagt: «The best way to destroy an enemy, is to make him your friend». Så enkelt ---- og så utfordrende ...

Åse Møller Hansen er styremedlem i IKFF Bergen.

Militærfylket Troms

Fortellingen om kampen mot militariseringen av den nordlige landsdelen i Norge, og særlig militærfylket Troms og militærkommunene Målselv og Bardu, har en lengre historie enn den dagsaktuelle aktiviteten til NATO. Hermien S. Prestbakmo har vært en aktiv del av denne kampen og gir oss noen historiske momenter.

TEKST: Hermien S. Prestbakmo

«Har vi kunnskap om Fortiden, forstår vi bedre Nutiden og har større muligheter for å ta de riktige avgjørelser for Framtiden. Derfor er det viktig å spre kunnskap om vår landsdel som i sterk grad blir misbrukt til opprustning og militærøvelser, for å bekjempe en oppkonstruert fiende.»

Utsagnet stammer fra Gunvor Holtan, en markant foregangskvinne fra IKFF. I 1988 ble Nordisk Forum organisert på Blindern i Oslo. Vi var der med en gruppe kvinner fra Tromsø som vi kalte Kvinnen og den svarte fuglen etter en bok av Nini Roll Anker. Vi var der med en programserie på tre dager om «Militærfylket Troms, NATOs Kola».

Siden den gang har vi opplevd slutten av den kalde krigen, Sovjetunionens oppløsning og Berlinmurens fall. Grensen mot Russland ble etterhvert åpnet ved Kirkenes og gode naboforbindelser oppstod på nytt. Nord-Norge og Nord-Russland har helt fra omkring år 900 hatt livlige forbindelser med Pomorhandelen fra 1700-tallet. Dette varte til revolusjonen i Russland i 1917.

Vinterkrigsøvelser ikke noe nytt

1988 ble også det året hvor det ble proklamert at NATOs vinterkrigsøvelse skulle bli den største siden 1986 med 50.000 deltakere fra flere land, med Målselv- og Bardukommunene som senter. Samme året feiret Målselv sitt 200-års jubileum for de første innvandrerne fra dalene i Sør-Norge. Før den tid bodde det stort sett samer der, et fredselkende folk. Turistnæringen lot ingen anledninger være uprøvd. Hva var vel flottere enn å koble turistreklame for våre vakre bygder sammen med reklamen for NATOs største vinterøvelse? Fram til i dag i 2019 er størrelsen på øvelsene blitt mindre, men mer spredd. To store øvingsfelt, Mauken og Blåtind, i Målselv ble opprettet

på 50-tallet, og sammenslått i 2011 til ett øvings- og skytefelt, etter iherdig motstand også fra IKFF.

Reindriftsnæringen har lidd betydelige tap, natur og miljø er lagt under et utall panservognveier. En geriljalandsby til øvelser er etablert, et eldorado for nye NATO som gir arbeidsplasser og inntekter til lokalsamfunnet! Dette er blant de største miljøraseringene i Troms. Samene har delvis blitt turistsamer som forsøker å holde i hevd hva det betyr å være reindriftssame, gjennom informasjon.

Militærfylket Troms er også en del av Nordkalotten. Med det menes de deler av Norge, Sverige og Finland som ligger nord for Polarsirkelen. Men også Kolahalvøya må regnes med til det geografiske og historiske fellesskapet som er like gammelt som bosetningen. Bakgrunnen for fellesskapet er også næringsgrunnlag og etniske forhold. Her har man alltid levd i fred med hverandre. Størrelsen på arealene som ble og blir beslaglagt til militære formål på Nordkalotten til krigsøvingsfelt, testområder for raketter, droner og andre våpen, er enorme. Ser vi våre tre skandinaviske land på Nordkalotten samlet på kartet, får vi se et gigantisk tumlerom som våre allierte, med eller uten medlemskap i NATO eller EU, rår over. Dette er tynt befolkede områder og betraktes som de militæres rettmessige skolearealer (og våpenprodusentenes test-skoler).

Norge sa nei til lagring av atomstridshoder. Selv om Norge var et av de opprinnelige medlemslandene i NATO, reserverte vi oss på noen vesentlige områder. I tillegg til base-erklæringen, som sa nei til utenlandske militærbaser i fredstid, satte vi også foten ned når det kom til atomvåpen.

Norge var et av få land i NATO som sa nei til lagring av atomstridshoder i fredstid. Arbeiderpartiet vedtok i 1957 en uttalelse om at «atomvåpen plasseres ikke på norsk jord, verken i krig eller fred», et stand-

punkt som ble bekreftet av statsminister Einar Gerhardsen på NATOs toppmøte i Paris samme år. Norske myndigheter la i dette at atomstridshoder ikke kunne lagres i landet i fredstid, verken for norske eller allierte styrker. Disse reservasjonene viser at regjeringen under den kalde krigen gjorde selvstendige vurderinger om hva som tjente norske interesser best, og at de motsatte seg NATO-initiativ om nødvendig. I bakhodet lå selvsagt tanken om at Norge var best tjent med lavspenning, unødig militarisering av nordområdene måtte unngås.

Mye har vært skrevet og det har vært mange markeringer, spesielt i Tromsø, i samarbeid med IKFF, Kvinner for Fred, Naturvernforbundet og andre, mot atomvåpen og lagring av atomvåpen, mot militariseringen av nord. Vi spurte om terrorbalansen bidro til fred. Vi sa fra at balanse må bety at menneskers skapertrang og evner skal være i pakt med de grenser naturen setter. Dette er det virkelige totalforsvaret sa vi. Vi påpekte at all militærvirksomhet var unntatt fra regnskapet om bærekraftig utvikling, hvor økonomi og økologi integreres.

Det gode samarbeid mellom Norge og NATO betyr i virkelighetens verden at nordområdene utgjør en svært viktig brikke i et verdensomspennende militærkompleks. Slik var det under den kalde krigen

og slik fortsetter det i en ufattelig fart. Selv verdensrommet har blitt militarisert. I tillegg til de forferdelige miljøkonsekvensene, blir også vårt tankesett forgiftet.

Verdensomspennende militærkompleks

Jens Evensen, folkerettsdommer, uttalte på IKFFs landsmøte i 1991: «Krig er folkerettsstridig, det er dessverre et faktum at folkeretten ofte krenkes. Vi må arbeide for en heving av folks mentalitet, kreve respekt for FN paktens prinsipper.»

Kari Enholm skrev i 1987 boken *Bak Fasadene*, hemmeligholdet og norsk NATO-politikk etter andre verdenskrig. Den gir innsikt og tanker om alt det som fortsatt skjer bak kulissene. Kari Enholm var tilstede på Nordisk Forum 1988, i Fredsteltet som var plassert på trygg avstand fra de øvrige aktiviteter på området. Bård Wormdal skrev *Satellittkrigen*, Norges militarisering av polområdene og verdensrommet, og Spionbasen, den ukjente historien om CIA og NASA i Norge.

Alle tre disse bøkene bør leses av alle som vil vite mer om det vi ikke får vite!

Hermien S. Prestbakmo er medlem i IKFF og bor i Målselv i Troms

Militærøvelse i Troms. Foto: Soldatnytt/flickr.com

HAR VI RÅD TIL EN NY KALD KRIG?

Det er store klimautfordringer i nord og som krever løsninger på tvers av grensene, skriver Torild Eriksen Nordland. Men den spente situasjonen mellom Norge og Russland gjør dette vanskelig. Spørsmålet er om vi har råd til denne situasjonen.

TEKST: Torild Eriksen Nordland

Grenseområdene i nord er i utgangspunktet et fredelig og forutsigbart område, samtidig som det et sårbart område for klima og miljøendringer. Regjeringen legger til grunn i nordområdestrategien at vi skal «samarbeide internasjonalt om grenseoverskridende utfordringer knyttet til klimaendringer, miljø, ressursforvaltning, helse og sikkerhet». Det betyr at vi skal ha et tett og nært samarbeid med

Russland om klima og miljø samtidig som det sikkerhetspolitiske forholdet til Russland blir mer og mer anspent, og det er fare for at vi går mot en ny kald krig.

Sårbare geografiske områder

Vi vet at grenseområdet ligger i et sårbart geografisk område i Arktis. Livsvilkårene til fauna, dyr og mennesker er i utgangspunktet preget av tøffe klimatiske kår, med lange avstander og med store folketomme områder. Klimagassutslipp har ført til klimaendringer som gir mer nedbør, mer vind og høyere temperaturer. Ifølge ekspertene skal det bli enda våtere, varmere og mer ekstremvær i fremtiden. Vilkårene for å leve i Arktis blir altså enda tøffere for alle. Ifølge Norsk Polarinstitutt stiger temperaturen dobbelt så fort her som andre steder, på grunn av at is og snø smelter. FNs klimapanel er sikre på at vi får mer vind, mer nedbør og økte temperaturer i overskuelig framtid. Det kan få konsekvenser for mangfoldet i havet og fiskerinæringen på sikt. En annen side ved at isen blir borte er at skipstrafikken øker på generell basis og det gjelder særlig trafikken gjennom nordøstpassasjen. Det kan bli ei ny miljøutfordring i seg selv. Livet i havet, fiskeri og skipstrafikk i Arktis er spørsmål som er viktige, både for Norge og Russland.

Klimagassutslippene fra Snøhvit og Goliat er relativt små sammenlignet med de enorme utslippene fra smelteverket i Nikkel. Ifølge Oljedirektoratet ligger omtrent halvparten av de uoppdagede olje- og

gassressursene i Barentshavet. Ei ytterligere tilrettellegging for olje- og gassutvikling i områdene vil øke klimagassutslippene og gjøre utfordringene enda større. Da økes også risikoen for oljeutslipp i de sårbare felles havområder.

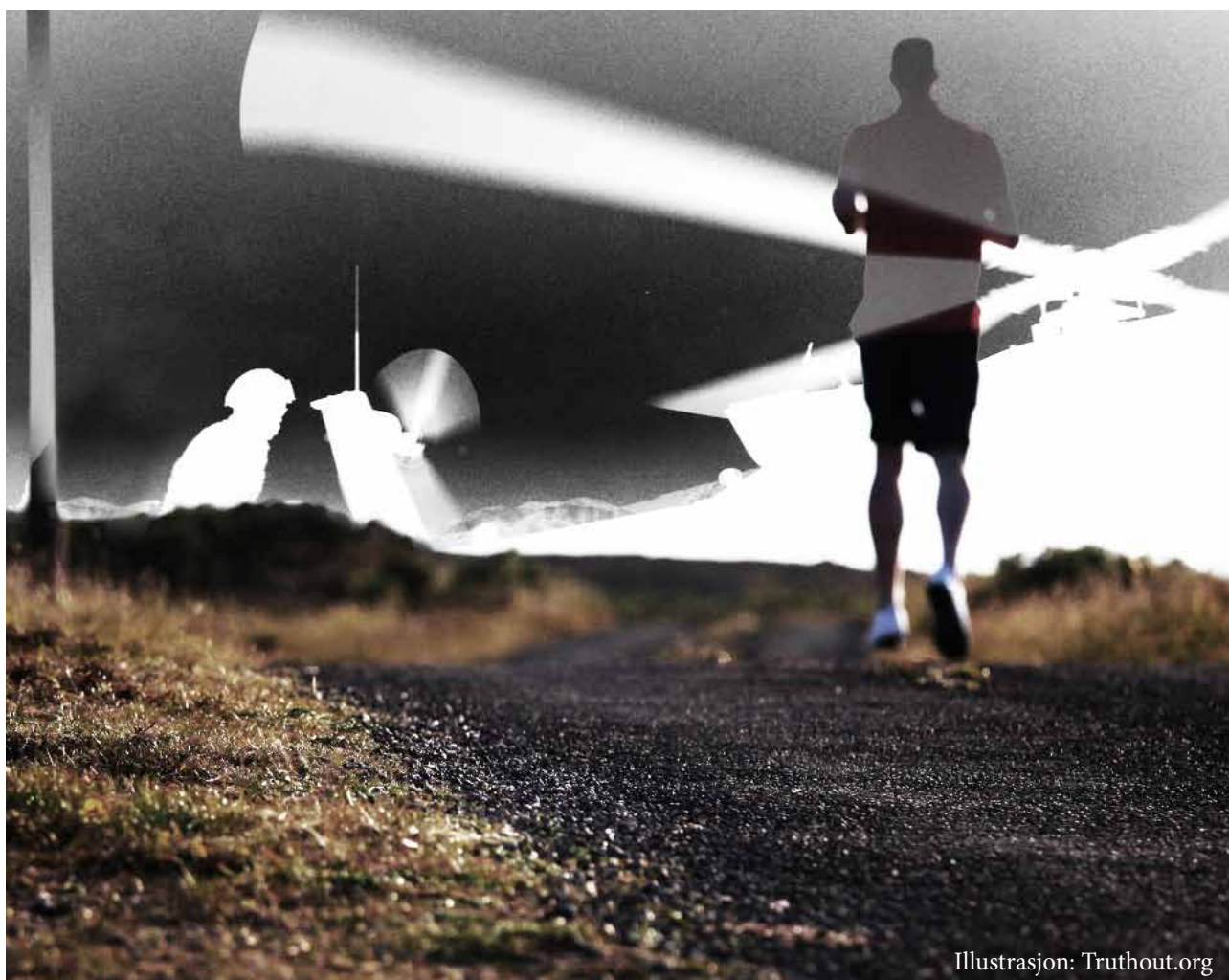
Gamle atomkraftverk på Kola er en annen tikende miljøbombe. Ifølge Bellona er anleggene, som burde vært stengt for 20 år siden, ennå i drift. Selv om de vedlikeholdes, så er ikke det godt nok, og faren for ulykker øker for hver dag de holder dem gående. Anlegget, som ligger få mil unna grensa vår, regnes som det farligste i verden.

Dette er konkrete utfordringer som det er krevende å finne løsninger på, og forutsetter et tett og nært samarbeid med de involverte. En ny kald krig kan føre til at grensene mellom Norge og Russland blir mer og mer lukket, samarbeid på alle nivå blir vanskeligere, og formelle og uformelle møter kan bli færre.

Sikkerhetspolitisk spent situasjon

Den sikkerhetspolitiske situasjonen mellom Russland og NATO er spent. Russlands annektering av Krim, deres opprustning av forsvaret i nord, stasjonering av NATO-styrker i Trøndelag er noe av forklaringen. Det er skapt et fiendebilde mellom Russland og NATO, noe som også gjenspeiler seg i forholdet mellom Norge og Russland. Flyktningstrømmen over Stor-skog i 2015, der Norge svarte med å bygge et gjerde ved grensen året etter, er et eksempel. Forsvarsministerens uttalelse om at russerne må gjøre seg fortjent til å bli invitert til 75-årsmarkeringen av frigjøringen av Finnmark neste år er, et annet, og det sier noe om retorikken som føres. Det er ingen som ønsker en ny kald krig, men blant annet Julie Wilhelmsen, forsker ved Norsk utenrikspolitisk institutt (NUPI), mener at NATO-øvelsen Trident Juncture er et tegn på at den kalde krigen er kommet tilbake.

Den kalde krigen var preget av mistenksomhet

Illustrasjon: Truthout.org

og gjensidig mistillit til hverandre. Klima- og miljøspørsmål hadde ikke samme fokus som i dag, og var heller ikke så kjent. Mange av oss husker eksplosjonen i atomreaktoren i Tsjernobyl i 1986. Norge var ikke forberedt, vi hadde ikke kunnskap og rutiner eller utstyr til å håndtere ulykken. I dag er situasjonen annerledes, vi har kunnskap og oversikt, men går vi inn i en ny kald krig med en mer lukket nabo i øst, så vil oversikten og samhandlingen fort svekkes. Ulykken viste hvor viktig samarbeid over grensene er.

Samarbeidsklima etter den kalde krigen

Etter den kalde krigen ble det etablert flere politiske samarbeidsfora som Arktisk råd, Barentsamarbeidet, Østersjøamarbeidet og Den nordlige dimensjon. Dette er viktige formelle fora der en møtes på politisk nivå, det er møteplassene for blant annet å diskutere og få fellesforståelse for klimaendringer og miljøutfordringer. I tillegg har vi fått stor aktivitet i handel, næringsvirksomhet, turisme og kulturutveksling i årene etter Sovjets fall. Folk til folk-samarbeidet er nå utbredt og folk passerer grensen daglig. De som bor nærmest kan fritt dra frem og tilbake gjennom sine grenseboerbevis. Denne virksomheten er også med

på å skape fellesforståelse for situasjonen.

Har vi råd til en ny kald krig?

Både Norge og Russland har et felles ansvar for å forvalte grenseområdene og håndtere klimaendringer og miljøutfordringer. En ny kald krig kan føre til at grensene mellom Norge og Russland blir mer og mer lukket, samarbeid på alle nivå blir vanskeligere, og formelle og uformelle møter kan bli færre. Den skarpe politiske retorikken ser også ut til å fortsette. Konsekvensen av dette kan bli at det livsviktige samarbeidet om klimaendringer og miljøutfordringene i nord i beste fall svekkes, og i verste fall stopper opp. Ut fra et klima og miljøperspektiv har vi verken tid eller råd til en ny kald krig.

Torild Eriksen Nordland er nestleder i Fagforbundet, Nordland.

Kronikken ble første gang publisert 8. januar 2019 på: nordnorskdebatt.no/profile/torild-eriksen-nordland. Se også: nordnorskdebatt.no/tags/sikkerhetspolitikk

TO GRADER ELLER TO PROSENT?

Oppvarmingen av kloden er det største problemet menneskeheten står overfor. Krigen mot klimaforverringene må tas med stort alvor. Vi trenger en omlegging av økonomien slik USA gjorde under andre verdenskrig, men denne gangen fra krigsøkonomi til en bærekraftig økonomi.

TEKST: Peter Hovgaard

Det blir stadig klarere for alle som kan se og som følger med, at oppvarmingen av kloden er det største problemet menneskeheten står overfor. Et stort antall forskere slår fast at det haster med å redusere atmosfærens innhold av CO₂ og andre klimagasser. Noen fakta: CO₂-innholdet er nå 410 ppm, det høyeste på 800.000 år. Global temperatur er i snitt 1 grad celsius høyere enn i førindustriell tid og stiger med 0,2 grader per ti år. Havnivået har allerede steget med 25 cm. Av de 17 varmeste årene vi har statistikk for har 16 forekommet siden 2001. USA hadde tre store stormer i 2017 og den siste, orkanen Maria, førte til ca. 1000 døde og etterlot Puerto Rico uten strøm i flere måneder. Totale kostnader for alt uværet i 2017, bare i USA, var 300 milliarder US dollar. Sommeren 2018 ble det nordlige Europa rammet av en langvarig hetebølge og tørke som ødela avlingene. Bare i Norge har bøndene fått erstatninger på 2,5 milliarder kroner for tapte avlinger. Andre deler av verden har opplevd tilsvarende uvær.

Parisavtalen (2015) satte som mål å begrense temperaturstigningen til 2 grader. Selv om Parisavtalens målsetning blir nådd vil temperaturen på grunn av positive tilbakekoblinger kunne stige til 4-5 grader over førindustrielt nivå, med betydelig stigning av havnivået. Derfor haster det mer enn de fleste er klar over. I oktober 2018 kom også FNs klimapanel, IPCC, med ytterligere advarsel og anbefalte sterkt at vi må begrense temperaturstigningen til 1,5 grader.

CO₂-fangst og lagring

Vi må derfor i tillegg til å redusere utslippene snart også ta i bruk teknikker som kan fjerne CO₂ fra atmosfæren. Vi husker alle Jens Stoltenbergs «månelanding» hvor gasskraftverket på Mongstad skulle rense gassene for CO₂ til en kostnad på flere mrd. kr. Dessverre ble det en fiasko og nedlagt i 2013. I dag er det flere industrier som prøver seg på det samme, bl.a.

betongfabrikker som har store utslipp. Slik rensing av CO₂ ved kilden for utslipp er egentlig det enkleste, og foregår i en viss utstrekning ved Sleipner-feltet hvor CO₂ som kommer opp med naturgassen blir fjernet og deponert i undergrunnen. Dette viser at det er mulig, men det er langt fra nok. Tre firma er i gang med å rense CO₂ direkte fra atmosfæren, Climeworks i Sveits, Global Thermostat i USA og Carbon Engineering i Canada. De to første bruker amin-metoden, den siste bruker CaO som binder CO₂ til CaCO₃, kalsiumkarbonat, også kalt kalk. Det er stabilt og kan lagres i millioner av år uten fare for at CO₂ kan lekke ut igjen til atmosfæren.

Climeworks har bygget et kommersielt anlegg nær Zurich, Sveits, som kan fange 1000 tonn CO₂ per år og leverer til lokale drivhus som får øket avlingen med 20 %. Det er også et marked for CO₂ til andre formål, f. eks. pakking av mat for økt holdbarhet, og tilsetning til øl og brus slik at det bobler. Brukt på denne måten er CO₂ bare midlertidig fjernet fra atmosfæren, men økonomisk er det interessant fordi det genererer inntekter i en vanskelig startfase. Island har et samarbeid med firmaet CarbFix som utnytter geovarme fra vulkansk undergrunn i prosessen og deponerer CO₂ på 700 m dyp. Her består berggrunnen av basalt som binder CO₂ i karbonat-mineraler i millioner av år.

Direkte fjerning av CO₂ fra atmosfæren er av mange vurdert som ikke økonomisk gjennomførbart, men er støttet av noen milliardærer, bl. a. Bill Gates. Norske utslipp er i dag på ca. 50 mill. tonn per år. Klimapanelets målsetning er at dette må halveres innen 2030. Målet kan nås ved at ¼ av dette kan dekkes ved diverse tiltak (elbiler, mindre flyreiser, mere kollektivtrafikk, bedre prosesser i industrien, skogplanting, etc.). Da gjenstår ¾, dvs. 18 – 19 mill. tonn som må tas med direkte fangst fra atmosfæren. Climeworks har oppgitt en pris per 2019 på ca. 5100 NOK/tonn CO₂ fjernet, fallende til 845 NOK/t i 2030 etter hvert

som teknologien blir bedre og anleggene større. Jfr. hvordan prisen på solpaneler har falt!

Målet kan nås ved at Norge kjøper kvoter fra Climeworks og begynner med 1,3 mrd. NOK i 2019 (nok til 0,26 mill. tonn CO₂ fjernet), gradvis økende til 15,8 mrd. NOK i 2030 (nok til 18,6 mill. tonn CO₂ fjernet fra atmosfæren).

Prioriter klima foran våpen!

Med denne progresjonen kan norske utslipp av CO₂ tilnærmet halveres i 2030, og målet til IPCC være nådd. Kostnadene er lavere enn den økningen som i dag legges inn i langtidsplanen for forsvaret, som skal økes til 2 % av BNP, slik Trump har forlangt og NATO har gått med på. SSB har beregnet at forsvarsbudsjettet må øke med 23,6 mrd. NOK per år for å komme opp i 2 % i 2024, slik regjeringen nå går inn for. Norge kan altså ta sitt ansvar for å berge klimaet uten kostnad ved å kjøpe CO₂ kvoter fra Climeworks i stedet for å øke militærbudsjettet fra 1,6 % av BNP til 2 %.

Da gjenstår det «bare» å få resten av verden til å følge etter. Det globale utslippet er 36 mrd. tonn CO₂ per år. Målet til IPCC om halvering innen 2030 vil si at vi må fjerne 18 mrd. tonn. Hvis ¾ av dette må fjernes ved direkte fangst fra atmosfæren vil det si en gradvis økning til 13,5 mrd. tonn i 2030. Med prisene til Climeworks vil det si en gradvis økning til 11 tusen mrd. NOK i 2030. Dette kan også vurderes opp mot det som verden brukte på militære utgifter i 2017: ca. 14 tusen mrd. NOK (SIPRI).

Jeg mener at det å øke militærbudsjettet er feil bruk av penger og bare vil tjene interessene til det amerikanske militær-industrielle komplekset, hvilket tydeligvis er Trump sin agenda. Russland blir brukt som påskudd for å ruste opp, men sannheten er at NATO allerede i dag er totalt overlegent Russland og har et militærbudsjett som er 13,6 ganger større enn Russlands. NATOs aggressive kriger i Afghanistan, Irak, Libya og Syria får Russlands adferd overfor sine naboer til å blekne, og er hovedårsak til Europas store flyktningkrise. Hvor mange flyktninger har vi egentlig

fått fra Krim og Ukraina? Norge må også starte en prosess med nedbygging av oljenæringen. Den må erstattes med «grønne» næringer. Eksempler kan være vindmøller til havs, bygging av ferger og andre båter med elektriske motorer, lukkede anlegg til oppdrett av fisk, produksjon av fôr til fisk og andre husdyr ved hjelp av mikroorganismer som bruker skogen og gass fra Nordsjøen som råstoff. Kompetansen som oljenæringen har opparbeidet er unik og vil bli svært verdifull ved omlegging til «grønne» næringer.

Klimaet taper for oligarkene

Vi var mange som satte vårt håp til FNs klimamøte i Katowice i Polen i høst. Dessverre ble man ikke enige om annet enn prosedyrer! Det er mye som tyder på at det er de økonomiske elitene som blokkerer for de nødvendige løsninger. De regner med at de alltid vil klare seg med alle sine ressurser. Det beste eksemplet er USA med sin president Donald Trump. Han benekter offisielt at klimaet er truet, har trukket USA fra Parisavtalen, og skåret ned på budsjettet til EPA (Environment Protection Agency). Men ifølge Noam Chomsky har Trump selv søkt irske myndigheter om å få bygge en demning mot havet for å beskytte sine golfbaner der mot stigning i havnivået. Kan man bli mer kynisk?

Avslutningsvis vil jeg sitere George Montbiot: «... det er nå bare en omlegging av økonomien med umiddelbar virkning som har en realistisk sjanse til å stoppe dødsspiralen på planeten vår». Han gir som eksempel at da USA gikk inn i den andre verdenskrig i 1941, erstattet de en sivil økonomi med en militær økonomi i løpet av noen måneder. I dag er det krigen mot klimaforverringen som må tas med like stort alvor.

Peter Hovgaard er administrerende direktør i Fjord Forsk Sogn AS. Referanser kan fås ved henvendelse til forfatteren: peterhov@hotmail.no

ATOMKRAFT OG KLIMA- POLITIKK

«Mange land satsar på kjernekraft for å sikre nok energi og samtidig redusere CO₂-utsleppa, skriv Institutt for energiteknikk (IFE).» Denne artikkelen viser at atomkraft ikkje er ein del av løysinga på klimakrisa.

TEKST: Eva Fidjestøl

«Klorldens befolkning vokser og flere land tar steget ut av fattigdom. Behovet for mer energi som har lave eller ingen CO₂-utslipp er sterkt økende. Mange land satsar på kjernekraft for å sikre nok energi og samtidig redusere CO₂-utslippene.»

Dette står på heimesida til Institutt for energiteknikk (IFE) under overskrifta, Kjernekraft og atom sikkerhet. Dette synet møter ein frå mange kantar i dag, frå journalistar og spaltistar og politikarar, men også frå fagfolk og forskarar. Jamvel James Hansen, stiftaren av FN's klimapanel har sagt dette. I denne artikkelen vil eg påvise at det er feil og den viktigaste kjelda mi er World Nuclear Industry Status Report 2018 (WNISR).

Mykle Schneider og hans medarbeidarar har gitt ut denne rapporten årleg sidan 1992, og dei har makta

å gi ei objektiv, uavhengig og grundig oversikt over atomindustrien si stilling i heile verda, år etter år. (1)

I dag er 413 reaktorar i drift i 31 land. Dei fleste av desse er trykkvass- eller kokevassreaktorar, såkalla generasjon reaktor 2. Dei er bygde for ei levetid på 30-40 år. I dag er 77 av desse 41 år eller eldre. Frå før er det 173 stengde reaktorar som ventar på nedbygging. Då Sverige på 70-talet diskuterte om dei skulle satse på atomkraft, gjekk Hannes Alfvén sterkt i mot dette. Han var fysikar med Nobelpris i Plasmafysikk, men vart veldig upopulær for sitt syn på atomkraft. Ein ting han sa var at når desse reaktorane om nokre tiår må byggast ned, vil det ikkje bli så enkelt å få folk med på det. Det er ikkje så spanande å bygge ned som å bygge opp. I tillegg peikte han på problema med det sterkt radioaktive, brukte atombrenselet. Svaret på det

har i alle år vore at dette ville vitskapen og forskarane løyse. Men det har ikkje skjedd, og no er dette høgaktuelle problem i alle atomland, også i Norge som ikkje har satsa på atomkraft, men berre drive med forskingsreaktorar og atomforskning.

Brukt brensel

Etter tre år i reaktorkjernen må brenselet bytast ut med nytt brensel. Då er brenselstavane varme og veldig radioaktive og må plasserast i kjølebrønner med vatn i nærleiken av reaktoren. Etter nokre år blir dei flytta til eit mellomlager der dei kan ligge trygt nokre tiår. Etter det bør dei flyttast til eit djupgeologisk deponi der dei kan ligge utan kontakt med jord, luft og vatn i mange hundretusen år. Problemet er at eit slikt deponi ikkje finst. Finland er det einaste land i verda som reknar med å ha eit ferdig om nokre år. Sverige og Frankrike har starta arbeidet med dette, men i Tyskland er dei ueinige om lokalisering, og i England leitar dei etter ein stad i stabilt grunnfjell. USA har ingen konkrete planar. Men no hastar det, brukt-atombrensel ligg i brønner ved alle atomreaktorar og i mellomlager eller i gamle gruver i alle atomland, og ventar på ein stad der det kan lagrast for evig.

Det andre store problemet er nedbygging av reaktorane og andre atomanlegg. Å bygge ned ein atomreaktor er noko heilt anna enn å rive ein vanlig fabrikk. Begrepet dekommisjonering dekkjer heile prosessen som startar med å ta ut kjernebrenselet og plassere det i kjølebrønn. Deretter må heile bygningen demonterast og delast inn i grupper av materiale etter graden av radioaktivitet. Nokre stoff som metall og betong blir reinsa og blanda med reint stoff og brukt om igjen. Det er vedtekne grenser for kor store mengder av ulike radioaktive isotopar eit stoff kan innehalde og likevel bli erklært som reint. Resten blir så lagra i deponi for låg, mellom og høgradioaktivt avfall. Dette er ein prosess som tek fleire tiår og kostar

store pengar. Ikkje rart at nokre land vel livsforlenging for gamle reaktorar. Det betyr å reparere og byte gamle deler med nye. Det er problem med både å skaffe komponentar og gode fagfolk som kjenner desse gamle reaktorane. Sjølv om nokre deler kan bytast ut, så er det andre som ikkje kan det. Til dømes reaktortanken og betongbygningen kan ikkje bytas ut og er laga for å vare omkring 40 år. Arbeidet er risikofyllt og ein trussel mot tryggleiken. Mange vegrar seg for å ta slike jobbar. Og korleis vil alle feil og avvik som er påvist på eit fleirtal av dei franske reaktorane virke når reaktorane blir eldre? (2) I USA har dei valt denne løysinga framfor å bygge nye. 87 av dei 99 reaktorane som er i drift i USA har gjennomgått livsforlenging.

Kostnader og byggetid

For nokre år sidan blei det lansert ein renessanse for atomindustrien etter at sjokket frå Tsjernobylulukka hadde komme litt på avstand. Frankrike, atomland nummer ein, var først ute og lanserte ein ny reaktortype, European Pressurised Reactor (EPR). Det skulle vere ein 3+ type, det vil sei eit lite skritt frå framtidas draumereaktor type 4, der alle problem med ulukker og avfall var løyste. Det franske multinasjonale selskapet AREVA starta bygginga av to EPR, ein i Finland og ein i Frankrike. Byggetida har blitt fordobla og det har kostnadane også, og dei er enno ikkje ferdige. AREVA måtte reddast frå å gå konkurs av den franske staten. Electricité de France (EDF) bygger to EPR i Hinkley Point i Storbritannia. Her er kostnadane hittil femdobla. Og reaktor type 4 eksisterer berre på teiknebordet.

På same tid har prisen på alternativ energi stupt. Desse teknologiane gir og fleire arbeidsplassar. I andre sektorar ville ein teknologi som atomkraft med så mange manglar, ikkje kunne konkurrere. Spørsmålet er kvifor nokre regjeringar likevel insisterer intenst på å velje atomkraft, sjølv om det går imot den rådande

LE NUCLÉAIRE
NE SAUVERA PAS
LE CLIMAT
sortirdunucleaire.org

energipolitikken. Det er i dag 50 reaktorer under bygging i heile verda. Dei fleste av desse blir bygde i Kina. Men Kina er og langt framme når det gjeld alternativ energi. To av Kina sine tre atomkraftselskap er no mellom topp 10 globalt på fornybar energi. Dette er venta å halde fram etter som profitten frå sol og vind er større enn frå atomkraft. Fire av fem nye reaktorer blir bygde i Asia og Øst-Europa. 50 nye høyrest kan-skje mykje ut, men er langt frå nok til å erstatte dei reaktorane som blir stengde. Då sivil atomenergi var på topp i 1979, var heile 234 reaktorer under bygging.

Atomkraft og ekstremvær, krig og terrorisme.

Atomreaktorar og andre atomanlegg er ekstra sårbare for ekstremvær som orkanar, flaum, varmebølger og skogbrannar. Ved konstruksjon av reaktorane tek ein omsyn til at naturkatastrofar kan skje, men Fukushima viste at det ikkje alltid er nok. Eit så sterkt jordskjelv og ein så stor tsunami var ikkje reaktoren bygd for å tole. Menneskeskapte klimaendringar, krigshandlingar og terrorisme er endå vanskelegare å gardere seg mot. Den varme sommaren 2018 måtte fleire reaktorer i Frankrike stengast ned i periodar, sidan kjølvatnet hadde for høg temperatur. I Russland heldt store skogbrannar på å nå fram til reprosesseringsanlegga i Majak i Ural i august 2010. Under orkanar og flaum må alle reaktorer, som ligg i utsette område ved kystane, sikrast og stengast.

Terrorisme er ein ny trussel som også gjeld atomanlegg. Etter 9/11 blei reprosesserings-anlegga i La Hague utstyrde med bakke til luft rakettsystem, og over Sellafield blei det oppretta flyforbod-sone. Transportane med plutonium og MOX-brensel i Frankrike, frå La Hague i nord til Marcoule i sør, går med lastebil på dei vanlege motorvegane, men er følgde av bilarmed væpna politi og brannmannskap. Ein av dei tinga ein fryktar er at terrorgrupper skal få tak i fissilt materiale og blande det med kjemiske eksplosive stoff til ei såkalla skitten bombe. (7)

Vanleg moderne krig i eit land med atomreaktorar kan lett bli ein radiologisk krig. Det første mange tenkte på då det braut ut krigshandlingar mellom Russland og Ukraina i 2014 var at nettopp der, aust i Ukraina, ligg Europas største atomkraftverk, Zaporizjzja med seks reaktorer. Ukraina samarbeider med Russland i atomprogrammet sitt, og sender mellom anna brukt atombrensel dit. Norge i lag med fleire andre vestlege land tok kontakt med Ukraina og tilbød hjelp med å sikre kontroll av reaktorer og radioaktive kjelder og hindre smugling av radioaktivt materiale over grensene.

Samanheng mellom atomkraft og atomvåpen

Atomenergi kan altså ikkje konkurrere i ein open marknad. Her må det store statssubsidiar til. USA og

Europa innrettar seg etter dette. Her er det ikkje nye planar om å bygge atomreaktorar bortsett frå dei som er under bygging. Tvert i mot melder land etter land om at dei vil slutte med atomkraft. Så langt gjeld dette: Tyskland, Italia, Belgia, Taiwan, Sør-Afrika, Sveits, Sør-Korea. Frankrike er i ein særstilling.

Alle dei store internasjonale atomreaktor-byggarane Siemens, General Electric, Toshiba, Westinghouse, AREVA og EDF har økonomiske problem.

Spørsmålet blir difor kvifor nokre regjeringar likevel insisterer på atomkraft. I andre sektorar ville ein teknologi med så mange manglar ikkje kunne konkurrere.

Atomreaktorar, små eller store, er den einaste effektive måten å produsere fissilt materiale for atomvåpen. Heile brenselkjeden frå urangruve via reaktor, anriking, reprosessering og deponering, er felles for både den sivile og militære atomindustrien. Dette har vore kjent og skrive om i mange år, men det har vore mindre lagt merke til i den offentlege debatten at det også eksisterer eit sett av felles industrioppgåver for desse to atomindustriane. Det involverer kunnskap, utdanning, forskning, design, ingeniørkunst og industriell dugleik. Både materiallinkane og den industrielle delen er like viktige for verdas sivile atomindustri som for atomvåpen-programma. (1)

Dei fleste reaktordesign som er brukte i dag stammar frå tidlegare militære prioriteringar, der det blei lagt vekt på at det skulle vere lett å skifte brenselstavar med tanke på produksjon av plutonium til atomvåpen. Dei mest moderne variantane av lett-vassreaktorar er i dag bygde etter prinsipp opphavleg utvikla for bruk i atomdrivne ubåtar. I dag, etter mange tiår der det har vore mogeleg å utvikle ein heilt ny design dedikert til sivil kraftproduksjon, er det desse militære variantane som endå utgjør det meste av den globale sivileatomkraftkapasiteten. Det finst faktisk ikkje nokon kommersiell reaktordesign, der den grunnleggande utforminga var utvikla for å produsere sikker og økonomisk sivil kraft. (1)

Ein ny generasjon av Small Modular Reactor (SMR) er den siste typen atomreaktor som har blitt lansert etter at EPR ikkje har levd opp til det ein venta. Dei er tett knytte til moderne ubåtreaktorer. Sivilt-militært samarbeid i UK er i dag tydeleg for å oppnå synergi mellom utvikling av atomubåtar og sivile program. Stor aktivitet i den sivile atomindustrien vil også ha ein nytte for det militære gjennom utvikling av teknologi og erfaring. Atomubåtindustrien er i krise og treng å utvikle samarbeidet med den sivile sektoren. Ein representant frå Forsvarsdepartementet i Storbritannia uttalte i ein spørjetime i Parlamentet i oktober 2017 at det var ein samanheng mellom å utvikle atomkraft og å bygge nye atomubåtar. (4) Det betyr at bygginga av dei tre EPR-reaktorane i Hinkley Point som blir sub-

sidiert med mange milliardar pund, ikkje tenar straumkundane men er til støtte for militær infrastruktur ved å legge til rette for ein flyt av ressursar inn i ein felles sivil-militær atomindustri. Dermed finn ein måtar å dekke dei store kostnadane til dette militærprogrammet på, og holde utgiftene vekk frå publikum sitt innsyn. Straumprisane i UK vil stige mykje meir enn om dei ikkje hadde bygt desse reaktorane. Men det som kanskje er det merkelegaste med dette, er at det ikkje blir diskutert i energidebatten. (1)

Atomkraft er ein kontroversiell og dyr teknologi med mange ulemper samanlikna med konkurrerande låg-karbon energiteknologi. Likevel held atomkraft fram med å ta imot stor regjeringsstøtte fleire stader i verda. Grunnen til dette er underdokumentert. Gitt størrelsen og dei tilsynelatande strengt detaljerte energianalysane over heile verda i dag, er dette holet i diskusjonane oppsiktsvekkande. Dette er Mycle Schneider sin konklusjon. (1)

Eksempel Frankrike

CEA (Commissariat à l'Energie Atomique) vart oppretta i Frankrike alt i 1946 for å produsere atomvåpen og forske på både militær og sivil atomindustri. Det første reprosesseringsanlegget i La Hague vart finansiert likt frå det militære og sivile budsjettet og det første plutonium som vart produsert der gjekk til atomvåpen.

Valet av sivil atomkraft vart avgjort med eit regjeringsdekret i 1963, som gav tillating til å bygge 58 reaktorar og to reprosesseringsanlegg. Det har aldri vore ei avstemming om atomprogrammet i Parlamentet. (6) COGEMA, seinare AREVA og i dag ORANO fekk ansvar for heile kjeda for produksjon av atombrensel. I dag forhandlar Norge med ORANO om vårt brukte atombrensel. Gjennomsnittsalderen for den franske

reaktorane var i 2017, 33,4 år, og dei produserer 71,6 prosent av den elektriske straumen i landet. Valet i dag står mellom livsforlenging eller dekommisjonering av dei eldste reaktorane. Problema med det brukte atombrenselet og anna radioaktivt avfall har og blitt eit tema. For første gong held det på å utvikle seg ein debatt mellom politikarane og folket om atomprogrammet i det franske samfunnet.

I november 2017 la President Emmanuel Macron fram eit 10 års energiprogram, PPE, for korleis Frankrike kan oppfylle sin del av Parisavtalen om kutt i klimagassutslepp. (5) Det er vedteke at 14 atomreaktorar skal stansast innan 2035 og to av desse er Fessenheim 1 og 2, som er over 40 år gamle. Dette betyr at andelen frå atomstraumen går ned til 50 prosent. Alle gamle kolkraftverk, fire i alt, skal stengast og olje og gass utfasast. Det skal satsast på fornybar energi, fyst og fremst vind, der Frankrike har komme langt. Men det blei understreka, dette betyr ikkje at Frankrike skal slutte med atomenergi. ORANO skal halde fram å produsere plutonium, som blir brukt både til atomvåpen og til MOX brensel.

Frankrike har 21 reaktorar som brukar dette brenselet, som er ei blanding av uran- og plutoniumoksid. EDF blir pålagt å forske på ei ny, billegare og enklare utgåve av EPR-reaktoren og på dei små SMR-reaktorane. Frankrike har òg, som britane, atomubåtar med reaktorar som må bytast ut. I Le Monde sto det å lese i juli 2017: «Kva skulle det bli til med atomvåpenprogrammet vårt og vår posisjon i FN, dersom Frankrike måtte gi opp alle atomreaktorane?» (3)

Det motstandarane av atomkraft i Frankrike er mest opptekne av er planane om eit deponi for alt det brukte reaktorbrenselet som har samla seg opp. I 2000 vart den vesle landsbyen Bure med 90 innbyggjarar

Illustrasjon: Shutterstock.com

nordøst for Paris valt ut til å vere avfalls plass for det farlegaste atomavfallet. I 2016 starta arbeidet utan at det var gitt løyve. 500 meter under landsbyen skal det byggast 300 km med tunnelar med plass til 80 000 m³ brukt atombrensel. Byggekostnadane er rekna til 34,5 milliardar EUR.

Det kan ta meir enn 100 år før alt er på plass og deponiet kan forseglast. Macron sin første miljøvernminister, Nicolas Hulot, lova ein open debatt om dette prosjektet, men som vi veit gjekk han av som minister på direkte fjernsyn. Han var frustrert over at han ikkje fekk gjennomslag for noko av det han kjempa for. Motstandarane mot Bure-prosjektet planlegg juridiske aksjonar og arrangerer stadig demonstrasjonar. Dei blir møtte med politi utstyrte med tåregass og vasskanoner, og desse samanstøytane blir ofte valdelige med mange skada. (7)

Eksempel Norge

Norge har også problem med radioaktivt avfall. I Norge blei Institutt for atomenergi (IAE) oppretta alt i 1948 men etter energimeldinga i 1979 var atomkraft-saka død i Norge. Regjeringa vedtok nye retningslinjer for IAE som fekk nytt namn, Institutt for energiteknikk (IFE). Forskinga vart utvida til å også gjelde andre energiformer, men atomforskinga heldt fram, etter kvart som eit internasjonalt samarbeid mellom 20 land i Halden OECD-prosjektet. IFE har hatt ansvar for bygging og drift av fire små forskingsreaktorar, eit uranreinseanlegg, eit lager og deponi for låg- og mellomradioaktive avfall (KLDRA) og for omkring 17 tonn med brukt reaktorbrensel som er midlertidig lagra i Halden og på Kjeller. Ingen av dei norske reaktorane er i drift i dag. Atomforskinga i Halden har segla under flagget atomsikkerheit. Føresetnaden for at Stortinget skulle støtte IFE økonomisk i alle år var at forskinga skulle støtte norsk atomberedskap og styrke atomsikkerheit i Øst-Europa. IFE har forska på ulike typar reaktorbrensel, også MOX og Thorium. Målet var å få til høgare utbrenning på brenselet, betre økonomi og tryggleik og forlenge levetida til reaktorane.

Kritikken frå atomkraftmotstandarane har gått på at det har blitt brukt meir forskingsmidlar til atomenergi, som Norge ikkje har planlagt å satse på, enn til alternativ fornybar energi. Denne forskinga har støtta den internasjonale atomindustrien, og det brukte brenselet frå så mange års drift har blitt eit problemavfall som ligg uforsvarleg lagra.

I mars 2018 blei reaktoren i Halden stansa etter eit uhell. Stortinget sa i frå om at dei ikkje ville støtte drift av reaktoren lenger og IFE vedtok at dei ikkje ville starte reaktoren igjen og heller ikkje søke om ny konsesjon. På IFE si webside skriv dei at det er økonomiske problem som er bakgrunn for stenginga og etter Fuku-

shima-ulukka i 2011 endra marknaden for forskning på atombrensel seg, sidan mange nasjonar reduserer sine atomprogram. Men dei optimistiske orda om atomkraft i klimakampen på førstesida deira er ikkje fjerne. No står vi i Norge framfor ein periode med dekommisjonering av atomreaktorar og lagring og deponering av radioaktivt avfall. Dette har vore førebudd ei tid. I 2015 fekk Nærings og fiskeridepartementet (NFD) utarbeidd to rapportar som handlar om nedbygging av dei norske reaktorane og trygg oppbevaring av det norske atomavfallet (KVD1 og KVD2). Og i 2016 vart det oppretta ein statleg etat, Norsk nukleær dekommisjonering (NND), som fekk dette som oppgåve.

Det som skjer no er at Statsbygg er i gang med å finne ei tomt til eit nytt lager for låg- og mellomradioaktivt avfall. KLDRA i Himdalen er snart fullt. I Halden er dei i gang med å planlegge nedbygginga av reaktoren og NND forhandlar med franske ORANO om repressering av vårt problemavfall. Omkring 10 tonn av det brukte brenselet er ustabil, og må gjennom ein slik prosess før endeleg djupgeologisk deponering. Alt dette vil ta mange tiår og krevje store summar frå statsbudsjettet. Men vi har ikkje noko val, dette må gjerast. Og dei som tek på seg dette oppryddingsarbeidet treng all vår støtte og oppmuntring.

Konklusjon

Konklusjonen må bli at atomkraft er fortida si energiform. Framtida er for dei alternative energikjeldene. Men det er ein stor oppryddingsjobb å gjere parallelt med innføringa av det grøne skiftet. Så må vi på same tid bygge samfunn som toler klimaendringane som vil komme. Atomvåpen må bli forbode, og nedbygging av sivil atomindustri er ein måte å kjempe mot atomvåpen på. Sjølv om dei atomvåpenprogramma som er i gang ikkje blir stansa med det første – så vil eit atomvåpenforbod stemple dei som ulovlege. ■

Litteratur:

1. Schneider, Mycle: *The World Nuclear Industry Status Report 2018*, Paris, London 2018
2. *Rapport N 1122 ASSEMBLÉE NATIONALE: La sûreté et la sécurité des installations nucléaires*, Paris 28 juin 2018
3. *Le Monde*, 28. July 2017
4. *The Guardian*, 12. October 2017
5. *Stratégie Française pour L'Énergie et le Climat: Programmation Pluriannuelle de L' Énergie*, 2017
6. Mycle Schneider: *Nuclear Power in France. Beyond the Myth*, Brussels, December 2008
7. sortirdunucleaire.org

VÅPENPRODUKSJON ER RESSURSSLØSING OG KLIMAØDELEGGENDE

Våpenproduksjon innebærer kostbar bruk av naturressurser og menneskelige ressurser i en lukket, hemmeligholdt produksjonskjede. Både produksjon, utprøving og militærøvelser er natur- og klimaødeleggende.

TEKST: Tone Ravnaas

Norge har vært USAs nære allierte, «høyteknologiske våpensmed» i «krigen mot terror» etter 11.09.2001. Fire av landene: Afghanistan, Irak, Libya og Syria ligger i krigsruiner – gjenoppbygging er foreløpig en utopi. De menneskelige, materielle, natur- og miljørelaterte omkostningene for krigens mange ofre er katastrofale. Til tross for dette viser ikke Norge noen offentlig interesse for å kartlegge eller bøte på disse omkostningene. Ei heller Norges nære allierte holder regnskap over krigens vanvittige omkostninger eller bøter på skadene.

Våpenproduksjon innebærer kostbar bruk av dyrebare menneske- og naturressurser i en lukket, hemmeligholdt produksjonskjede uten miljømerking og uten krav om grønt sertifikat i alle ledd. Både produksjonen, utprøvingen og militærøvelsene er natur- og klimaødeleggende. Især i våpenenes nedslagsfelt ved sluttbruken er skadene store. De blir også hemmeligholdt, slik det kommer fram av Libyrapporten.

Nyttårsopplysning for 2019 fra Kongsbergs eneste avis, Laagendalsposten, lyder: «Kongsberg Defence & Aerospace har mottatt bestillinger på til sammen 805 MNOK kr. fra det amerikanske forsvaret.» Det kom fram i en børsmelding 31. desember 2018 fra Kongsberg Defence & Aerospace AS. Bestillingene innebærer 620 millioner kroner for levering av Low Profile Crows våpenstasjoner, reservedeler og vedlikehold. Kommunikasjonssjef Anne Cecilie Lund-Andersen i Kongsberg Gruppen framholder: «Den nye milliardkontrakten med den amerikanske hæren vil bety mye for å sikre arbeidsplassene på Kongsberg. Kongsberg Gruppen er eneste leverandør av våpenstasjoner av denne typen til alle forsvarsgrener i USA: «Den nye ordren avslutter et begivenhetsrikt år for forsvarsvirksomheten, med blant annet oppkjøpet av AIM Norway, kontrakt på sjømålsmissiler (NSM) til den amerikanske marinen og en stor samarbeidsavtale med Qatar. I tillegg har Joint Strike Missile (JSM)

bestått alle tester for integrering mot kampflyet F35». 13. mars 2018 skrev tu.no (hjemmesidene til Teknisk Ukeblad) at Kongsberg Gruppen var i ferd med å inngå tidenes største kontrakt i konsernets 200 år lange historie. Bestillingen kom fra Qatar. Fjernstyrte våpenstasjoner er et sentralt element, i en kontrakt som har en total ramme på 15 milliarder kroner. Til Qatars kommende kjøretøyprogram skal Kongsberg levere sine fjernstyrte våpenstasjoner Protector Remote Weapon Station (en fjernstyrt våpenstasjon) i tillegg til fjernstyrte tårn, såkalte Medium Caliber Turret. De skal også levere digitaliserings- og kommunikasjonsløsninger til 490 pansrede personellkjøretøy fra franske Nexter de kommende åtte årene. Qatar-avtalen involverer også 170 norske underleverandører.

Protector er en av norsk forsvarsindustriens største eksportsuksesser. Kongsberg har levert nærmere 20 000 fjernstyrte våpenstasjoner til 19 nasjoner siden 2001. Et flertall av dem er solgt til det amerikanske forsvaret gjennom de ulike Crows-programmene de siste ti årene, og Kongsberg sier selv de har levert nær 15.000 våpenstasjoner til amerikanske kjøretøy.

Paradoksalt nok fikk Protector sin ildprøve etter at Den norske Utenriks- og Forsvarskomiteen vedtok å si «ja» til USAs henvendelse om utlån og utprøving av Protector 10 dager før USAs invasjon og krig i Irak fra 2003. Offisielt avsto Norge riktignok fra å delta i USAs invasjon. Det var takket være den massive folkelige motstanden, som manifesterte seg i store demonstrasjonstog i mange av Norges byer 15.02.2003. Folkereisningen var en reaksjon etter USAs utenriksminister Collin L. Powells fatale løgner for FNs Sikkerhetsråd 05.02.2003 om Iraks masseødeleggende våpen.

Kongsberg Gruppen har 7000 høyt kvalifiserte medarbeidere i 25 land og hadde i fjor driftsinntekter på 14,5 milliarder kroner. Skal vi finne oss i at Norge tjener seg rikt på krigsmateriell?

Tone Ravnaas er medlem av Sandnes IKFF

**THEY CLAIM THAT THEIR BOMBS
HELP KEEP THE PEACE. BUT WHAT PEACE
CAN BE MAINTAINED THROUGH
THREATS OF ANNIHILATION?**

BISHOP DESMOND TUTU NOBEL PEACE PRIZE LAUREATE

PENTAGON SKADAR MENNESKE, MILJØ OG KLIMA

I denne artikkelen presenterer Ingegerd Austbø to rapportar frå USA om korleis det militære skadar menneske, miljø og klima. Innlegget er opprinneleg eit foredrag ho heldt på eit medlemsmøte i Sandnes i januar 2019.

TEKST: Ingegerd Austbø

Stacy Bannerman er ein amerikansk advokat og forfattar. Som mange andre fekk ho heim ein traumatisert ektemann etter Irak-krigen. Ho har gjort mykje for å dokumentera korleis militæret påfører fysiske og psykiske skadar på soldatar og familiane deira. Ho har skrive to bøker om dette og har delteke i høyringar i Kongressen om det. Men ho er også svært oppteken av kva skade Pentagon gjer på miljø og klima. Dette er temaet for ein artikkel ho skreiv i juli i år, med overskrifta «Er det klimaet som blir mest skada av krig?» Ho er bekymra over at dei største miljøorganisasjonane ikkje tek opp denne problemstillinga. Viss du vil tømme ein sal full av miljøforkjemparar, skal du begynna å snakka om krig, skriv ho. Folk er truleg redde for å bli stempla som upatriotiske, trur ho.

I artikkelen sin presenterer Bannerman ein god del fakta om Pentagons oljeforbruk. Pentagon brukar meir olje pr. dag enn 175 land (av 201) til saman og det står for 70% av USAs utslepp av klimagassar (CIA World Fact Book). Iflg. Scientific American forbrukar USAs flyvåpen 2,4 milliarda gallons i året (ein amerikansk gallon er i underkant av 4 liter). Ho tek for seg forbruket i Irak-krigen. I perioden mars 2003 - desember 2007 var USAs utslepp av CO₂ på 14 millionar metriske tonn - meir enn 60% av alle lands forbruk. I løpet av 15 år hadde USA eit utslepp på minst 400 millionar metriske tonn CO₂ - noko som kunne betalt for verdas overgang til fornybar energi.

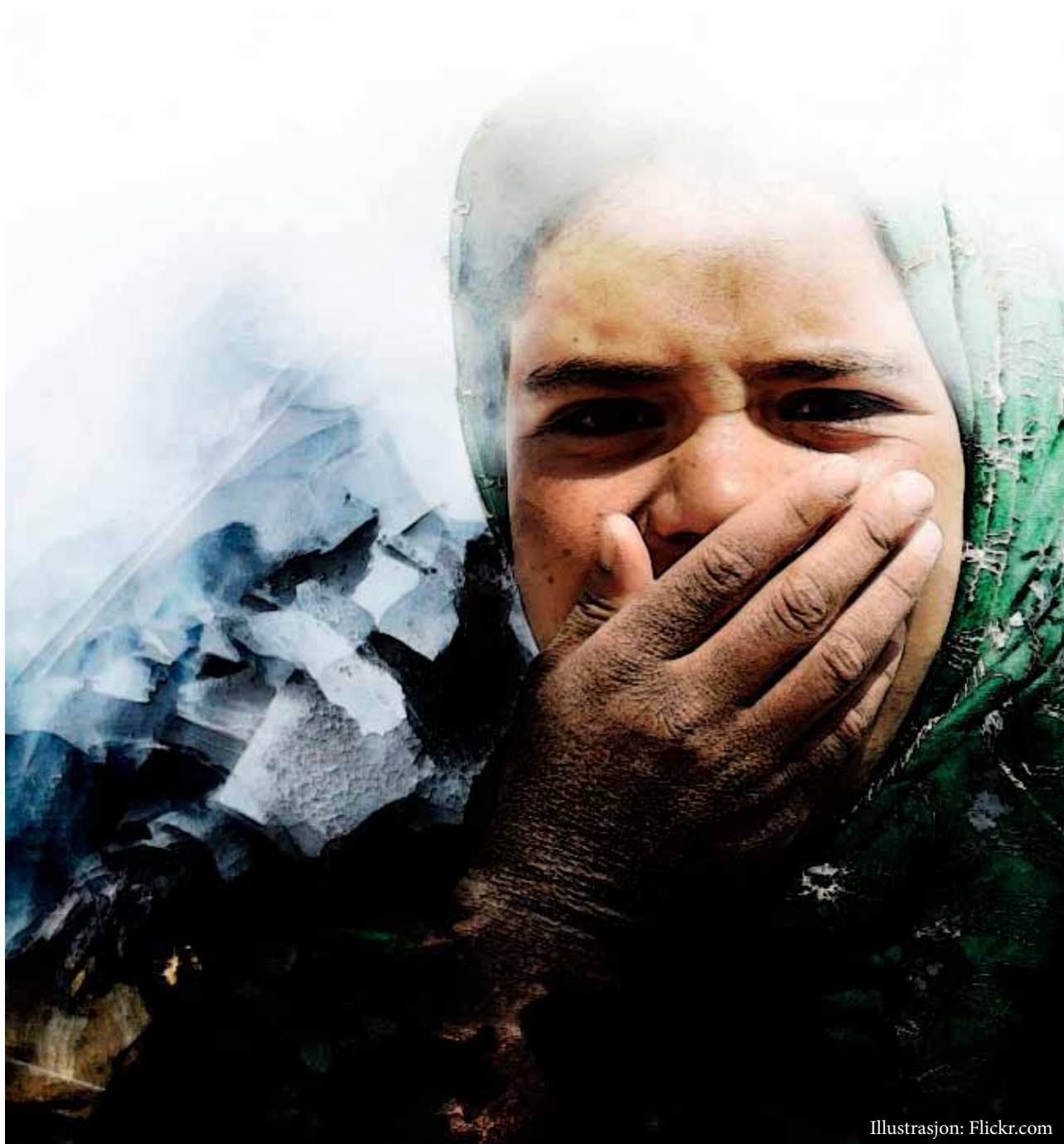
USAs forsvarsdepartement er det «selskapet» i verda som har det største karbonfotavtrykket. Det er også den største produsenten av Agent Orange og atomavfall, og det står for 70% av USAs miljøkatastrofar. Konsekvensane i framtida vil bli auka matmangel,

klimaflyktningar og utslepp av «sovande» dødelege bakteriar.

«Me må ta kappe og krage frå den heilage kua som beitar utanfor Pentagon», skriv ho. Sjølve livet står i fare. «Viss me ikkje for alvor går inn for å stoppa USAs krigsmaskin, kan me tapa det største slaget i livet». 16. -17. november 2018 var det ein stor fredskonferanse i Dublin, der temaet var amerikanske militærbasar. Der heldt Pat Elder eit innlegg om korleis militærbasar forgiftar vatnet i områda rundt basane. Elder fortalde at han hadde stilt som kandidat til Kongressen for Dei Grøne. Han hadde klart å samla inn 100 dollar dagen i seks månader. Men motkandidaten, som vann, hadde samla inn 100.000 dollar om dagen. Det meste kom truleg frå kjemiske konsern og produsentar av militært utstyr, som t.d. Lockheed Martin.

Etter mange år med stort press presenterte Pentagon våren 2018 ein rapport om forureining frå 401 militærbasar, deriblant ni i utlandet - til dømes ein i Belgia. På militærbasane er det vanleg å bruka flammehemmande stoff for å sløkka brannar (ein del av treninga). Det kan t.d. spreiest på rullebanar, og sidan sig det ned i grunnen og hamnar i grunnvatn, elvar og brønner. Problemet er at det inneheld svært farlege kjemiske stoff, kalla PFAS og PFOS. Dette er spesielt farleg for kvinner i fruktbar alder, fordi det kan føra til skadar på foster. Etter rapporten vart offentliggjort, oppstod det etter kvart ei gruppe på Facebook med 300 kvinner som hadde opplevd dødfødsler. Kvinnene hadde alle vore knytta til militærbasar i ulike delstatar ca. 30 år tidlegare. Det vart teke prøvar av vatnet nær basane. Akseptabel grense for PFSA-innhaldet var sett til 70 ppt (parts per tril

Illustrasjon: Flickr.com

lion) Ein stad viste resultatet av målinga 5396 ppt.

Elder gir fleire eksempel på kvinner som opplevde dødfødde eller skada ungar fordi dei hadde drukke forgifta vatn. Eit eksempel er Kate Kelly som vart advart mot å bli gravid då ho kom til George Airbase i 1975. Ho opplevde tre dødfødsler. Eks-ektemannen døydd i 2000 av ein sjeldan form for kreft. Då Kate Kelly endeleg fekk sjå helserapporten sin frå tida på basen, viste det seg at ein del var «klussa til» med svart tusj. Lisa var ved same base 1987-1991. Ho fekk enorme blødingar i samband med ein dødfødsel, og legen uttala etterpå at han aldri hadde sett så mange livmor-tumorar. Lisa vart nekta innsyn i helserapporten sin.

I New Hampshire vart det etter offentleggjeringa av rapporten teke 1500 blodprøvar. Jeannie Shaheen, senator frå NH, føreslo å oppretta eit register over folk

som var forgifta av vatn nær eller på militærbasar. Bare seks senatorar våga støtta forslaget.

Også ved ein base i Belgia er vatnet forgifta. Det er svært vanskeleg å få tak i kunnskap om utslepp frå militærbasane, for i Pentagons avtaler med vertslanda står hemmelegghald sterkt. Folk rundt ein base i Ohio bad militæret rydda opp, men dei nekta, meinte ikkje det var deira problem. Det har vist seg at også rådyrkjøtt er forgifta, 25-30 år etter basen vart nedlagd.

Michael Dowson, som er forskar og arbeider for eit kjemisk konsern, hevdar at PFSA ikkje er farleg. Denne mannen har Trump gitt ansvaret for statens tiltak for å verna folket mot forgifta vatn. «Bastard» er Pat Elders karakteristikk.

Ingegerd Austbø er medlem av Sandnes IKFF

SULT OG MATMANGEL I KRIG OG KONFLIKT

I 2017 levde 821 millioner mennesker uten matsikkerhet. Krig og væpnet konflikt er svært ofte hovedårsaken til sult og matmangel. Verdens land må gå sammen om å redusere væpnete konflikters utbredelse og varighet om vi skal sikre matsikkerhet for alle.

TEKST: K. Margrethe Kvam Tingstad

I 2017 levde 821 millioner mennesker uten matsikkerhet, og det etter verdens tiår med økt matsikkerhet fra år 2000. Ifølge FNs organisasjon for mat og landbruk (FAO), eksisterer matsikkerhet når mennesker har tilgang til nok, trygg og næringsrik mat for å kunne leve et aktivt og sunt liv.

Alle konflikter er forskjellige med hensyn til årsaker, virkninger og effekter på matsikkerhet. Allikevel er krig og væpnet konflikt svært ofte hovedårsaken til sult og matmangel. Seksti prosent av dem som sulter i verden, befinner seg i områder med menneskeskapte konflikter. Over tre fjerdedeler av verdens kronisk underernærte barn (122 millioner av 155) lever i konflikttrammede regioner. Et uforholdsmessig stort antall land med konfliktbasert sult er lavinntektsland i Afrika sør for Sahara, der landbruket utgjør levebrødet til mange, og er en viktig kilde til inntekter og sosial stabilitet. Mangel på mat som følge av konflikter kan være katastrofale, og da særlig i lavinntektsland hvor det ikke finnes effektive sosiale sikkerhetsnett.

I alle konflikter, likesom naturkatastrofer, er de viktigste konsekvensene lidelse, skade og død for menn, kvinner og barn. Tap av avlinger, produksjonsmidler og infrastruktur kan virke ubetydelige i sammenligning. Likevel er disse tapene ofte kritiske, da de undergraver menneskers muligheter og evne til å gjenoppta sine liv. Dette gjelder all virksomhet, men det blir åpenbart kritisk i landbruket, hvor ødeleggelser i beste fall gir redusert mattrygghet og i verste fall hungersnød og død. Faktisk overstiger dødsfall som indirekte skyldes konflikt (for eksempel ved hungersnød) i mange tilfeller dødsfall fra direkte vold.

Bønder rammes spesielt hardt av krigshandlinger når planting og høsting hindres, avlinger ødelegges og husdyr blir drept. Mange bønder fordrives fra sitt eget land i striden om territorier. Krig ødelegger infrastruktur og markedsmekanismer forstyrres eller ødel

egges slik at bøndene ikke får solgt sine produkter. Økte priser og mangel på innsatsfaktorer som gjødsel og frø betyr at bønder ikke har noe annet alternativ enn å forlate matproduksjon, med mulige alvorlige konsekvenser for matsikkerheten både under og etter konflikt. FAO – FNs organisasjon for mat og landbruk – viser i en rapport at bønder i Syria har mistet muligheten til å drive jordbruk etter fem års konflikt i landet. Kongo er et annet krigsherjet land hvor produksjonen av viktige matvekster som ris, mais og cassava har sunket drastisk det siste året, det anslås en reduksjon på nærmere førti prosent.

Langtidseffekter av krig for landbruket vil variere. For eksempel vil krigføring i områder med flerårige vekster som for eksempel frukttrær eller cashewnøtter forårsake tap i produktivitet som tar lengre tid å bygge opp igjen enn for årsvekster som grønnsaker, dersom jorden ellers egner seg til umiddelbar dyrking etter at krigshandlingene opphører.

De fleste kriger i dag er borgerkriger som skader eller ødelegger folks leveområder og matforsyning, og tvinger mennesker på flukt, noe som også påvirker nabolandenes situasjon. Store flyktningstrømmer fører til matmangel når nabolandene ikke har kapasitet til å skaffe mat til et raskt økende antall mennesker, ofte konsentrert på små områder. Borgerkriger utkjempes vanligvis på landsbygda og rammer derfor rurale befolkninger i større grad enn i mellomstatlige kriger, hvor krigføring oftest først og fremst skjer i de store byene.

Geriljakrigføring på landsbygda gjør det også vanskelig å skjelne mellom stridende parter og sivile, og ofte er de fleste ofrene sivile, med ødeleggende effekter på mat-produksjon og produsenter. Colombia er eksempel på et land der den langvarige borgerkrigen har hatt en negativ innvirkning på matsikkerheten gjennom kampen om kontroll over landsbygd

sområder, som et middel til å samle rikdom og sosialt og politisk overtak.

Miljøeffekter ved konvensjonell krigføring

I tillegg til forferdelige konsekvenser for mennesker og samfunn, forårsaker moderne krigføring en rekke miljøskader som også kan få stor betydning for matproduksjon. Disse inkluderer ødeleggelser forårsaket av eksplosive våpen, bruk av giftige gasser og herbicider, oljeutslipp med mer.

Anslagsvis ble det brukt 21 millioner tonn eksplosiver under andre verdenskrig. Under Golfkrigen 1990-1991 resulterte flere måneders bombardement av den USA-ledete koalisjonen i at 80 000 tonn eksplosiver ble droppet i Irak. Selv om det ikke er godt nok dokumentert, er det kjent at eksplosjonen av slike enorme mengder ammunisjon under disse krigene forårsaket store skader på økosystemer i tillegg til mennesker, bygninger og annen infrastruktur.

En annen kilde til alvorlig forurensing av jord og vannkilder i krig, er eksplosive våpen som treffer industribedrifter med lager av kjemiske stoffer som i ren form er svært ødeleggende for miljøet rundt. I Ukrainakonflikten som pågår i skrivende stund er det store lokale miljøskader på grunn av ukontrollert spredning av kjemikalier etter bombing.

Mens forurensingsrisikoen forbundet med eksplosive våpen etter kamp har blitt omfattende doku-

mentert, har liten oppmerksomhet hittil blitt viet til giftige og radiologiske materialer frigjort under militære aktiviteter. Ett eksempel er effektene av utarmet uran, hvor det er mange rapporter om skadelige effekter, men hvor det mangler overbevisende forskningsbasert dokumentasjon. I Irak og på Balkan spesielt er trusselen om utarmet uran en bekymring blant mange lokale befolkninger. Til tross for klare indikasjoner på at utarmet uran kan inneholde svært helseskadelige komponenter, fortsetter mange land å bruke utarmet uran i missiler.

Våpnene som brukes i borgerkriger og en del andre landinterne væpnete konflikter, er av et lavt teknologisk nivå og involverer håndvåpen og landminer. Landminer som eksploderer tilfører jorden giftige substanser. Enkelte miner og blindgjengere inneholder utarmet uran, fosfor og tungmetaller som kan skape alvorlige lokale miljøproblemer, selv om de mest vanlige minene og blindgjengerne inneholder mindre miljøskadelige elementer. Militært materiale som blir liggende over tid lekker også giftige stoffer ved korrosjon og nedbryting. Grunnvann og jord forurenses av olje fra militærkjøretøy og giftstoffer fra ammunisjon. Rester av eksplosive våpen gir akutt og noen ganger varig forurensing av vannkilder. Over hele verden finnes spor av giftige stoffer i grunnvannskilder som ligger i nærheten av våpen.

Når kamphandlinger opphører og militære stil-

Det er ingen mangel på mat som ankommer Jemens havner, men krigen mellom Houthi-opprørerne og den saudiledede koalisjonen har satt millioner i fare for sult. Foto: Jane Ferguson

linger forlates, etterlates ofte militært utstyr sammen med antipersonell landminer og ubrukt ammunisjon i åkre og på stier som forbinder landsbyer til marker og elver og på veier. Landminer og blindgjengere utsetter landbruksarbeidere for fare og kan ødelegge livsgrunnlaget for hele lokalsamfunn ved å hindre tilgang til dyrkbar jord, beiter, vann og transportårer. I Midtøsten danner landbruket det viktigste økonomiske grunnlaget for lokalsamfunn i rurale strøk. En nasjonal kartlegging etter borgerkrigen i Libanon viste at 82 prosent av de nesten 300 minerammede landsbyene hadde problemer relatert til jordbruk, og 73 prosent av landsbyene hadde problemer relatert til beite. Afghanistan og Angola er land med en særlig høy tetthet av miner, og den enorme effekten på landbruksproduksjonen vil trolig vare i mange år.

Krigen i Vietnam førte til alvorlige miljøeffekter da det amerikanske militæret sprøytet 79 millioner liter kjemiske blandinger over landområdet i Sør-Vietnam, den mest utbredte (og beryktede) av disse var Agent Orange. De viktigste målene for programmet var skoger for å frata kommunistiske Viet Cong-geriljaer skjulesteder. Dette ga opphav til «konseptet økocid» - bevisst ødeleggelse av miljøet som en militærstrategi.

Sult som våpen i krig

Sammenhengen mellom mat(u)sikkerhet og krig er kompleks og dynamisk. Mangel på mat er ofte resultat av krig. Omvendt er det også slik at konkurranse om knappe ressurser, som dyrkbart land og kilder til rent vann, øker sannsynligheten for konflikt.

Bruken av mat som krigsvåpen er dessverre en vanlig taktikk. Matmangel i krig kan enten tilskrives en passiv stat som ikke griper inn når matforsyningen svikter, eller direkte statlige overgrep hvor mat gjøres til et våpen mot en stridende parts befolkning. I borgerkriger kan man lett se at det siste skjer. Et eksempel på dette er Yemen, hvor matlagre, fiskere, bønder, og til og med gjeterne har blitt angrepet systematisk av Saudi-Arabias styrker med mål om å skape sult.

Økonomiske og sosiale konsekvenser

Krig bryter ned tradisjonelle sosiale strukturer og

relasjoner slik at utveksling av informasjon, varer og tjenester hindres, og selv etter at krigshandlingene har stoppet, er det vanskelig for bønder å få tak i frø, husdyr og nye redskaper for å starte opp igjen matproduksjon. Krigssituasjoner fører også til korrupsjon, illegale markeder og matmangel for dem som enten ikke kan betale eller som tilhører «de andre». Væpnet konflikt forsterker ofte et samfunns eksisterende ulikheter og sårbarheter, og noen grupper som minoritetsbefolkninger, funksjonshemmede og familier på flukt i eget land står oftere enda svakere i situasjoner med begrenset mattilgang.

Kjønnsdimensjonene i konflikt og sult er åpenbare. Kvinner og jenter har mange steder hovedansvaret for produksjon eller innsamling av mat. Samtidig er de også i sterkt økende grad utsatt for seksuelle overgrep i krig når mennene enten er med i krigen eller er drept. Det kan være direkte livsfarlig for dem å forlate sine hjem for å se til åkre, kjøkkenhager eller skaffe mat. En mor som ikke har nok mat til sitt barn er sårbar. Tilbud til enslige mødre om mat for dem selv og barna i bytte mot seksuelle tjenester er veldokumentert fra flere konfliktområder.

Hva kan gjøres?

Det er klare sammenhenger mellom økt militarisering og fattigdom, sult og mangel på sosial og økonomisk utvikling. Oppbygging av militær kapasitet tar mye ressurser og går på bekostning av verdens evne til å innfri bærekraftsmålene fred og sikkerhet.

Det internasjonale samfunnet har forpliktet seg til oppnåelse av bærekraftsmålene, hvorav mål nummer to, er kjent kort som «Zero Hunger» - «ingen sult».

Verdens land må gå sammen om å redusere væpnede konflikters utbredelse og varighet om vi skal sikre matsikkerhet for alle og kunne høste gevinstene av økonomisk framgang og utvikling. ■

K. Margrethe Kvam Tingstad er visepresident i WILPF International.

Kilder: FAO, FN, UNEP, Toxic remnants of war.

VANN OG KRIG

Vann blir brukt som våpen i krig ved å forurense det bevisst eller forandre bruken, mengden og retningen på vannstrømmen. Edel Havin Beukes tar i denne artikkelen for seg noen eksempler på dette i Midt-Østen.

TEKST: Edel Havin Beukes

Vann er den viktigste naturressursen for menneskene og myndighetene i et land. Vann er livsviktig for alt liv på jorda. Plantene driver fotosyntese-prosessen som bruker vann og karbondioksydgass til å produsere oksyngengass og sukker (råstoff til mat). Alle dyr og mennesker er avhengige av drikkevann og av mattilgang. Menneskene bruker vann til mange forskjellige formål. Vann kan også bli brukt som våpen i krig ved å forurense det bevisst eller forandre bruken, mengden og retningen på vannstrømmen. Jeg skal ta noen eksempler på dette i Midt-Østen.

Store konsekvenser av damutbygging

Tyrkia har kildene til elvene Eufrat og Tigris. Elvene går gjennom Syria, Irak og Iran. Tyrkia drev i flere år et stortiltet damutbyggingsprosjekt kalt GAP (Great Anatolian Project). Vannet i demningene ville Tyrkia bruke til industri, irrigasjon til matproduksjon og til elektrisitetsproduksjon. GAP har 21 demninger. Den største heter Atatyrk-dammen og ble ferdig i 1992.

GAP-prosjektet var så kontroversielt at Verdensbanken ikke ville støtte det. Innen Tyrkia førte damutbyggingene til konflikter mellom kurdere og tyrkere og mellom store landeiere og småbønder. Det ble store folkeforflytninger og kurderne ble meget hardt berørt. Oppdemningen i Tyrkia førte til redusert vannføring til de andre landene. Det er nevnt tall som 40% mindre vann i Syria og 80% mindre til Irak av det som var før GAP-prosjektet ble startet.

Tyrkia og Syria står sammen

Syria: Når Tyrkia reduserer og forandrer vannføringen, får neste land store problemer. Syria, som

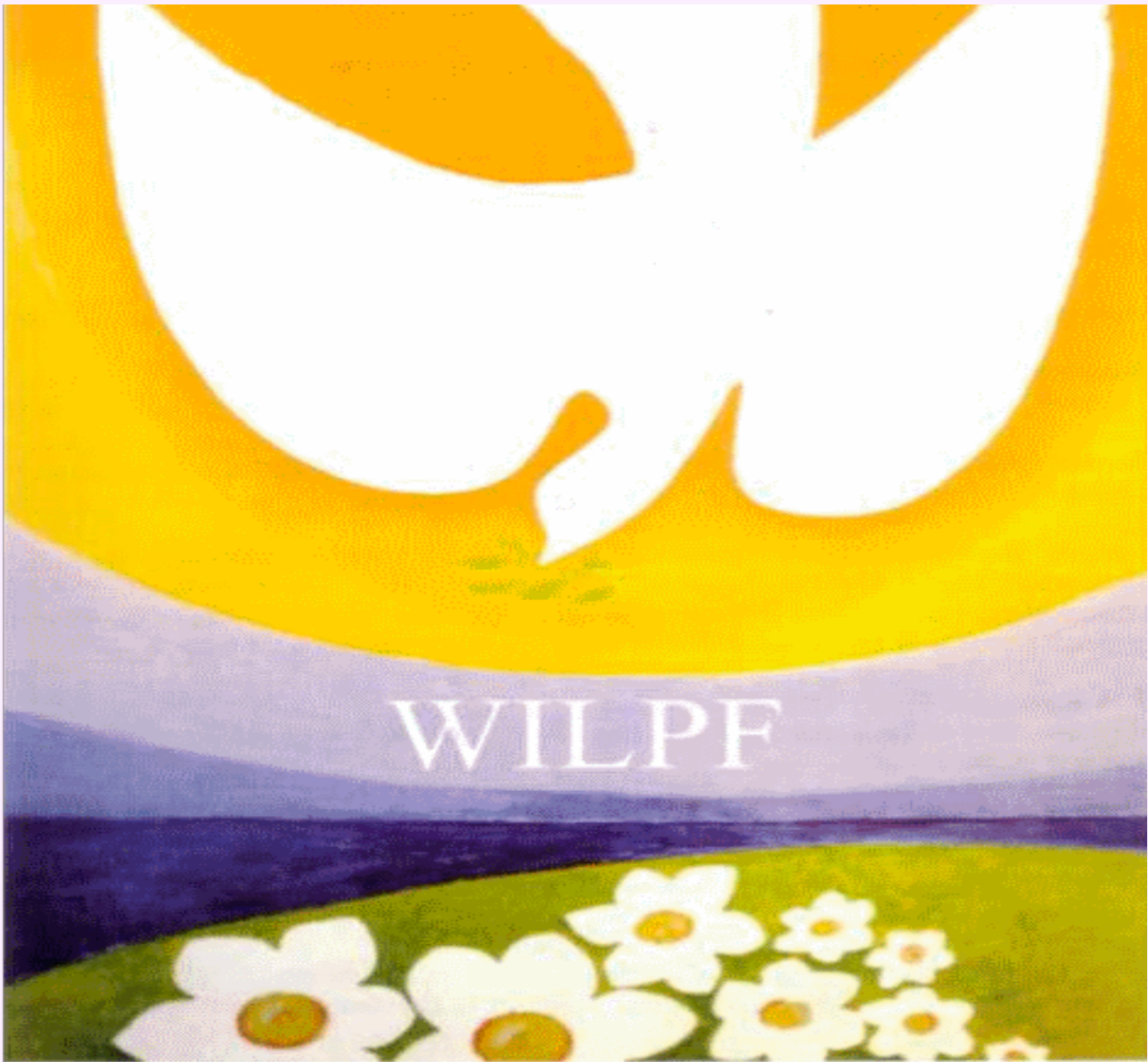
har flere bielver som går ut i de store elvene, bygger også dammer. Da blir Irak ytterligere rammet. Under krigen i Irak i 1991 truet Tyrkia og Syria med å stoppe vannforsyningen til Irak. Disse to landene var på motsatt side av Irak under krigen.

De nordlige delene av Syria ble og er hardt berørt av mangel på vann til matproduksjon. Tørke over flere år og klimaendringene bidro til at omkring 1,5 millioner småbønder ble interne flyktninger i byene i Syria. Dette førte med seg konflikter mellom folk og opprør mot myndighetene. Opprøret brakte inn utenlandske aktører. Regjeringen må da håndtere selve vannmangelen og opprør eller uro, men også de utenlandske aktørene, som øker konfliktnivået ved sitt nærvær.

Forurensing av vann som våpen i krig

Irak: Folk i Irak har opplevd flere kriger de siste årene: krig mot Iran i 1980-88 i allianse med USA, Irak angrep Kuwait i 1990, USA og allierte angrep Irak i 1991 (første Gulfkrig). Så fulgte boikott og jevnlig bombing i flere år. De samme allierte angrep Irak i 2003 (annen Gulfkrig). Før 1991 hadde 93% av befolkningen i Irak tilgang på rent vann. Infrastrukturen og renseanleggene fungerte bra, og helse og skolegang og kvinners stilling var god. Bombingen av Irak begynte i januar 1991.

Åtte flerbruksdammer ble truffet gang på gang, og dermed ble flomkontroll-systemene og lagrene av vann til folk og industri ødelagt. Irrigasjonsanlegg til mat- og elektrisitetsproduksjon, pumpestasjoner og renseanlegg ble ødelagt. Kloakken rant ut i Tigris-elven. Ifølge Pentagon ble dette gjort med hensikt. Et 7

Kvinner, liv og vann

Edel Havin Beukes og Karin Aanes
med bidrag fra Liss Schanke og Trude Malte
Thomassen
Kvinner, liv og vann:
En studie- og debattbok fra IKFF 2009

Våpenindustri, militær produksjon og aktivitet, krig og konflikt og internasjonale profittinteresser forurenser i stor grad vannressursene verden over, men dette blir sjelden tatt opp. Det er vårt ønske å bidra til en større forståelse av hvordan ting henger sammen og påvirker hverandre. Vi mener at sult, fattigdom, matproduksjon, klimaendringer, energivalg, forurensing, miljø og sikkerhet, militær aktivitet, vannmangel og forbruk må sees i sammenheng.

Internasjonal kvinneliga for fred og frihet ga ut en studie- og debattbok om kvinner, liv og vann. Den er

skrevet av Edel Havin Beukes og Karin Aanes i 2009. Boka er like aktuell i dag i 2019.

Boka omfatter mange temaer om vann. Vannets plass i naturen, vannets plass i samfunnet, internasjonal konflikt og samarbeid om vann, eksempler på privatisering og globalisering, vann og politikk og utfordringer i norsk vannpolitikk.

Boka ligger nå på nettet, på hjemmesiden til IKFF: ikff.no/wp-content/uploads/2013/04/IKFF-Vann-hefte_endelig_manus.pdf

siders dokument ble levert de amerikanske styrkene i Irak, kalt Iraq Water Treatment Vulnerabilities. I lang tid måtte befolkningen hente urensset vann i bøtter fra Tigris uten advarsel. Hverken elektrisitetsforsyningen, radio eller andre medier fungerte. Uttørket etter kvalme og oppkast drakk de mer av det forurensede vannet. En epidemi av vannbårne sykdommer førte til 200.000 døde etter USA sine beregninger. Minst 500.000 irakere døde under disse krigene. Det ble ikke minst svært mange enker etter den første Gulfkrigen, fordi de irakiske militære styrkene ble drept fra fly. I praksis okkuperte USA Irak og hadde kontroll over landet.

Motstanden i Norge mot krigen i Irak og norsk deltagelse var sterk i 2003. Minst 80.000 mennesker møtte opp til demonstrasjonen og toget i Oslo. Bondevikregjeringen som var under press fra USA for å delta, deltok ikke formelt, men data fra norske satellittstasjoner bidro sterkt til presisjonsbombingen i Irak.

Iran er det siste landet med vann fra Tigris og Eufrat. Iran får lite vann, og det er mye forurensning av vannet fra jordbruk, industri, bydannelse, oljeutvinning og krigføring.

Vann som kilde til konflikt

Palestina/Israel: Vi hører lite til den rolle vannet spilte og spiller i konflikten mellom israelerne og palestinerne. Konflikten framstilles som en uløselig religion- og kulturkonflikt mellom jøder og arabere. Men jøder og arabere levde fredelig side om side i mange år også under britisk styre.

Den britiske regjeringen erklærte i 1917 at de hadde en positiv holdning til opprettelse av et jødisk hjemland i Palestina. I 1919 foreslo Den sionistiske verdensorganisasjonen til Folkeforbundet et fremtidig jødisk hjemland med vannkildene Jordanelven, nedre del av Litanielven i Libanon og nedre del av Yarmoukelven i Syria. Da staten Israel ble opprettet av FN i 1947, ble ingen av disse vannkildene inkludert i avtalen mellom palestinere og jødene. FN tok lite hensyn til palestinerne sine interesser.

Palestinere ble jagd ut eller flyktet fra Israel og utgjør nå en stor andel av befolkningen i andre arabiske land, ofte som egne grupper flyktninger. Det er viktig å merke seg at det var koloniherrnen Storbritannia som bestemte Palestinas skjebne og opprettelsen av Israel i FN i 1947. Land i Midt-Østen og i Afrika var representert i FN i 1947 av sine europeiske koloniherrer. Senere, da FN ble mer representativt, fordømte de Israels politikk, men vedtak om bedre forhold for palestinere ble alltid blokkert av Israel og USA.

I dag kontrollerer Israel alle vannkilder som ble nevnt av Sionistkongressen i 1919, unntatt Litanielven i Libanon. Vannkildene på Golanhøyden i Syria

som Israel okkuperte, er nå en viktig brikke i Syria-krigen. Israel har lenge kjempet militært i Syria for å beholde kontrollen i området. Israel har skaffet seg kontroll over vannkildene Jordanvassdraget ved krigføring og okkupasjon på bekostning av palestinere og folk i andre naboland. Tilførselselvene til Jordanvassdraget starter på Golanhøyden i Syria. I 1967 okkuperte Israel dette og fikk kontroll over Genesarethsjøen og elven Yarmouk og Banyas. Israel tok også Vestbredden fra Jordan og fikk kontroll over de underjordiske vannkildene der som kunne støtte planene om jødiske bosetninger på Vestbredden.

Før krigen i 1967 tok Israel ut mye mer vann fra Genesarethsjøen og Yarmouk enn avtalt med nabolandene. Dette førte til at både Jordan og Syria begynte med egne vannprosjekter. I 1965 bombet Israel disse prosjektene. General Sharon som var ansvarlig general under 7-dagers krigen i 1967 sa at folk tror denne krigen startet i 1967, men i realiteten startet den 2 1/2 år før da Israel bestemte seg for å stoppe vannprosjektet til Jordan. Da hadde Israel i 1964 fullført sin «National Water Carrier» som skulle skaffe vann til irrigasjon av jordbruk i Negevørkenen. Den brukte vann fra Genesarethsjøen og Yarmoukelven.

I 2002 bygget Israel en mur som er 730 km lang og opptil 8 meter høy. Den skar seg gjennom palestinske områder på en slik måte at det meste av godt jordbruksland og vannforekomster kom på israelsk side av muren. Byggingen av muren gjaldt ikke militær sikkerhet, men for å få mer areal og vannkilder til bosetning og industri, altså et regulært tyveri. Domstolen i Haag har krevd at Israel flytter muren vekk fra palestinske områder, uten resultat. I 2007 var situasjonen slik at Israel brukte 73% av Vestbreddens vannkilder og de jødiske bosetningene 10 prosent. Palestinerne fikk 17 prosent. Israelerne hadde 350 liter per person daglig, palestinere hadde 70 liter. WHO har en minste standard på 100 liter per person. Israel har flere ganger gått til okkupasjon og krig mot Libanon for å få kontroll over grunnvannet på andres område og Litanielven. Gazaområdet til palestinerne som er okkupert av Israel er meget hardt berørt av tilgang på vann og mat. Sjøvannet trenger inn i grunnvannet i Gaza.

En provoserende avtale om eksport av vann fra Tyrkia til Israel ble inngått i 2004 skal vare til 2024. Avtalen dreier seg om kjøp av 50 millioner kubikkmeter vann som skal fraktes til Israel med tankskip. Rett før de israelske angrepene på Libanon sommeren 2006 hadde Tyrkia og Israel diskusjoner om rørledninger fra den tyrkiske havnebyen Ceyhan til den israelske havnebyen Ashkelon. Det var snakk om et kombinert prosjekt med olje og gass, elektrisitet og vannledninger. ■

GRUVEDRIFT I COLOMBIA

Mer enn fire milliarder mennesker, omtrent halvparten av jordas befolkning, mangler vann minst en måned i året, ifølge FN. Dette skyldes klimaendringer, økt industrialisering og forurensing av friske vannressurser. Det skyldes også urettferdig vannforsyning. Her er to historier fra Colombia om kampen for rent vann og gode levekår på landsbygda og mot gruvedrift.

KAMPEN FOR VANN OG MOT GRUVEDRIFT

Francia Márquez er en afro-colombiansk menneskerettighets- og miljøaktivist. Hun har stått i spissen for kravet om å stoppe ulovlig gruvedrift på gull i lokalsamfunnet La Toma og andre lokalsamfunn i Cauca-regionen hvor hun bor. Blant annet mottok hun Goldman-miljøpris i 2018. Hun deltok på globaliseringskonferansen høsten 2018 i Oslo og innledet i en plenumsesjon om Kampen om vannet. Det som følger er utdrag av innledningen hennes.

Fordelingen av vann er et tydelig tegn på strukturell rasisme, mener Márquez. Bare 15 prosent av befolkningen som bor på landsbygda i Colombia har tilgang på rent vann. Vannressursene går primært til byene. Landområder som er befolket av afro-colombianere og urbefolkningen, har ikke tilgang på rent vann, og vannet de har tilgang på, er forurenset. Dette skyldes gruvedriften, produksjonen av cocaplanter og monokulturen som nå preger jordbruket.

Márquez gir et eksempel fra sitt hjemsted La Toma, som ligger ved La Savajina dammen. Her kan en se hvordan vannet blir forurenset av gruvedriften. Det er også mulig å se den urettferdige bruken av vannet og jorda. Gruvedriften i området er ulovlig og tar opp store deler av området. Det betyr at selskapene ble gitt hjemmel til gruvene uten først å konsultere lokalsamfunnet. I stedet blir befolkningen

forvist av paramilitære grupper. Befolkningen har røtter fra området siden 1636, og lokalsamfunnet hadde et felles eierskap over området. Selskapene ønsker nå å flytte folk derfra med støtte fra staten.

- Derfor organiserte vi protester og aksjoner, sammen med andre etniske grupper og sosiale organisasjoner både nasjonalt og internasjonalt. Vi har også mobilisert som kvinner. Blant annet organiserte vi en

marsj fra La Toma til Bogota for å kreve at gruveselskapet trakk seg tilbake. Vi har klart å stoppe utkastelsen av lokalsamfunnet vår, forteller Márquez. For dette vant hun en pris.

- Retten til rent vann er gitt til de med penger og de som har økonomiske interesser i lokalsamfunnet. I tilfellet Colombia er det klart at urbefolkningen og afro-colombianske samfunn ikke har tilgang til rent vann, og det vannet de har tilgang til er forurenset. Jeg ser det slik at det ikke bare er de store økonomiske interessenes ansvar. Også Europa og det globale Nord har et ansvar. Det er disse landene og de transnasjonale

selskapene som mottar kontrakter for gruvedrift. Det er nødvendig å stoppe dette, og det er umulig å skape fred uten det, avslutter Francia Márquez.

Latin-Amerikagruppene i Norge (LAG) har bidratt med oversettelsen fra spansk og var vertskap for Francia Márquez under besøket.

Francia Márquez i Oslo, oktober 2018. Foto: Fred i Colombia

COLTAN OG KRIGEN I KONGO

Den kongolesiske legen Denis Mukwege mottok Nobels fredspris i 2018 for sitt arbeid mot seksualisert vold i krig og konflikt, mer spesifikt krigen i Kongo. I sitt Nobel-foredrag pekte han på årsaker til krigen, om krigen for tilgang til landets naturressurser. Kobolt, som blant annet er helt nødvendig for mobiltelefoner og el-biler, er blant metallene det kriges om. Som kjøper av metallet er også Norge med på å opprettholde krigen og den seksualiserte volden. IKFF har alltid vært opptatt av årsaker til krig og har tidligere skrevet om dette i fred og frihet. Kongo produserer flere typer metaller, herunder kobolt og coltan. Les mer om coltan og krigen i Kongo i *fred og frihet* nr. 2/2002, side 18-19. Se: ikff.no/fakta-og-publikasjoner/fred-og-frihet/fred-og-frihet-arkiv-1998-2010/

MOTSTAND MOT GULLGRUVEN LA COLOSA - EN SUKSESSHISTORIE

Ti år med ikkevoldskampanje førte fram til seier mot selskapet South Africa's Anglo Gold Ashanta (AGA). Dette er verdens tredje største gruveselskap. Grasrotaktivister i byen Cajamarca, som hadde internasjonal støtte, fikk et overveldende flertall. 97,9 prosent stemte Nei til verdens største gullgruve da de fikk lov til å si sin mening. AGA måtte trekke seg fra området.

I 2009 begynte selskapet AGA å planlegge det som skulle bli verdens femte største gullgruve i verden i byen Cajamarca i området Tolima. Grasrotaktivister, bønder, forskere og organisasjoner har gjentatte ganger pekt på de negative økonomiske, miljømessige og sosiale følger av en så stor gruve. Den lokale grasrotbevegelsen begynte å mobilisere mot gruveprosjektet. Etter nesten ti år med ikkevoldskampanje ble prosjektet nedstemt med en enorm majoritet.

Mariana Gómez Soto koordinerer Ja til livet, Nei til gruvedrift (Yes to Life, No to Mining) i Latin-Amerika, som er et internasjonalt nettverk. Hun forteller om hvordan denne kampanjen fikk følger for det politiske livet i Colombia og hvordan denne suksesshistorien i Cajamarca har inspirert andre bevegelser i regionen og rundt om i verden. Soto er colombiansk miljøaktivist og antropolog. Hun ble først involvert i grasrotbevegelser gjennom forsvar for jorda mot gullgruvedrift. Hun arbeider med Gaia Amazonas i støtte for urbefolkning og bondesamfunn og for å styrke lokale tradisjoner og bærekraftige områder. Kampanjen satset på å mobilisere en folkeavstemning om utviklingen av AGA i området. Det tok ti år. Lokalsamfunnet Cajamarca var overhodet ikke involvert i

beslutningsprosessen. Folk startet med å sette opp plakater på husene sine som sa «Nei til gruvedrift» og «Vi foretrekker vann framfor gull».

Etter folkeavstemning har lokalbefolkningen arbeidet for å styrke den lokale økonomien og bygget opp jordbruket og mindre produksjonsbedrifter i området. Valget har også vært en inspirasjon for andre lokalsamfunn i Colombia. Det lokale demokratiet er i ferd med å bre seg.

Valget ga også inspirasjon og mulighet for å delta i fredsprosessen i Colombia. Men den nye regjeringen er i ferd med å begrense disse mulighetene. Den ønsker å etablere flere gruver og begrense muligheten for lokal deltakelse i beslutningene rundt slike etableringer. Det innebærer at vi må stå på for å kunne fortsette å delta aktivt i fredsprosessen. Men Cajamarca har demonstrert at fredsprosessen trenger bærekraftige muligheter for lokalsamfunnet, sier Mariana Gómez Soto.

KILDER

Begge rapportene er hentet fra Stiftelsen Karibu Foundations nyhetsbrev, Voices from the South. Stiftelsen Karibu Foundation støtter alternative stemmer fra det globale sør og bidrar til økonomisk støtte til og nettverksbyggende tiltak. Karibu og deres partners arbeid og analyser formidles blant annet gjennom nyhetsbrevet. Stiftelsen var også aktiv deltaker på Globaliseringskonferansen 2018. Nettside: karibu.no.

Oversatt fra engelsk til norsk og redigert ved Ellen Elster.

En appell på et arrangement av miljø- og bondekomitéen i Cajamarca og Anaime på dagen til den historiske folkeavstemningen. Foto: Comité Ambiental y Campesino de Cajamarca y Anaime

NATO-komplekset

BOOKMELDING

Jon Hellesnes:

NATO-komplekset:

Om militærpolitikk, atomvåpen og norsk USA-servilitet

Oslo: Samlaget 2019

131 sider

Måndag 25. februar vart denne boka lansert på Litteraturhuset i Oslo i ein fullpakka sal med eldre tilhørarar. Professor emeritus og filosof Jon Hellesnes møtte forfattaren Kjartan Fløgstad til samtale.

Hellesnes la vekt på at den nye kalde krigen vi er inne i gjer at faren for krig er større no enn under den førre kalde krigen. Han minna oss om at i 1990 vart Gorbatsjov og George Bush einige om to viktige saker. Sovjetiske styrkar skulle trekkje seg tilbake frå austblokklanda, og eit samla Tyskland kunne gå inn i NATO. Villkåret for dette var at det ikkje skulle skje ei utviding av NATO. Men president Clinton braut villkåret. Hellesnes hevdar at kjelder syner at Clinton gjorde dette etter råd frå verdas største våpenprodusent, Lockheed Martin. Det er Vesten som har starta den nye kalde krigen, hevda han. Russland er svakare militært enn USA og NATO, og det er fare for at den svakaste parten, utsett for press, kan handle uklokt. Faren for atomkrig har auka.

Filosofen Hellesnes brukar eksempel frå Pelopon-

nes-krigen (ca. 400 fvt) for å vise at det alltid har vore risikabelt for eit lite land å alliere seg med ei stormakt. Eit lite NATO-land kan bli gjort til slagmark av taktiske grunnar.

Sjølv om denne boka berre er på godt 100 sider, er det mykje, godt dokumentert stoff her som kan brukast til å få i gang ein diskusjon om norsk utanrikspolitikk.

Fløgstad fortalde om ein tur til Kirkenes, der han hadde med seg ei gruppe med internasjonale forfattarar. Det som forundra desse, var at ikkje folk der nord var redde russarane.

Det var ei oppleving å høyre på desse språkmektige, reflekterte og lærde mennene i samtale om vanskelege politiske spørsmål. Eg håpar denne boka kan vere med på å heve den politiske debatten i landet vårt. For oss i fredsorganisasjonane er det ei bok som eignar seg godt i studiegrupper.

- Eva Fidjestøl

Jon Hellesnes

Fra bokomslaget.

Fra innsiden av den norske ammunisjonsindustrien

BOKMELDING

Dag Hoel:

Fred er ei det beste

Fra innsiden av den norske ammunisjonsindustrien

Oslo: Spartacus 2017

260 sider

Som fredsarbeider i mange år har et sentralt spørsmål for megværtvåpenproduksjon som hjørnesteinsfabrikker. Det er ikke bare å legge ned en fabrikk som vi ikke liker, når folk i lokalsamfunnet er avhengige av levebrødet sitt.

Fred er ei det beste har Dag Hoel kalt boka si. En treffende tittel når han forteller om Raufoss Ammunisjonsfabrikk, i dag kalt for Nammo, som lever av krig ute i verden. Det gjelder ikke bare for fabrikk, men også for hele lokalsamfunnet. Direktøren har vært den store patriarken og sørget for lokalsamfunnets ve og vel. Ikke bare har fabrikk gitt arbeid til befolkningen og dermed brød på bordet, men også bidratt med støtte til ulike aktiviteter som fotballbane, svømmebasseng, kulturhus og kulturtilbud. Raufoss/Nammo er en hjørnesteinsfabrikk i ordets rette forstand. Som gjenytelse skulle befolkningen være lojal overfor fabrikk, og ikke stille spørsmål til produksjonen.

Dette har vært en stilltiende avtale.

Opprinnelig var fabrikk en fyrstikkfabrikk, Rødfos Tændstikkfabrikk. Fyrstikkproduksjonen gikk dårlig. Dette var opptakten til frigjøringen i 1905, ei tid med stor frihetstrang. Norge hadde behov for å bygge opp eget militært forsvar med egen våpenleveranse. Dermed oppsto Rødfos Patronfabrikk, som ble kjøpt opp av staten i 1896.

Fabrikk har hatt sine oppgangs- og nedturer, fulgt av kriger og ikke-kriger, og av ulike ideologier. Hoel tar oss med gjennom alle skiftningene. Noen direktører har benyttet anledningen til å utvikle nye typer våpen, for så å inngå kontrakter med land langt unna. Det ble avis-oppslag og Stortinget reagerte. For første gang ble det vedtatt retningslinjer for eksport av våpen. Det innebar at våpen til land i krig eller borgerkrig var forbudt og kunne bare eksportere til land med legale regjeringer

Fra bokomslaget.

Dag Hoel

(vedtatt i 1935). Det ble forsøkt med sivil produksjon, men det gikk ikke så godt.

Etter andre verdenskrig kom den kalde krigen, ypperlig atmosfære for salg av våpen, inntil NATO fant ut at de ville satse på atomvåpen. Fabrikken forsøkte seg på salg til tvilsomme regimer. Så fulgte avisoppslag, debatter i Stortinget, nye regler for salg. Det skulle skilles mellom kommersiell eksport som skulle behandles strengt, og sikkerhetspolitisk eksport som gikk til NATO-land og var unndratt etiske vurderinger (vedtatt i 1959). Etter hvert fant NATO ut at det måtte satses på flere typer våpen. Raufoss, nå Nammo, fikk delkontrakter, og klarte å få til en del sivil produksjon, det vil si produksjon som gikk både til det sivile og det militære. Nammo utviklet seg til et høyteknologisk senter for militær teknologi og ble et multinasjonalt konsern med avdelinger i hele verden.

Slik er situasjonen i dag, bortsett fra at tidligere retningslinjer om restriksjoner for salg til krigførende land ikke synes å gjelde lenger. Daværende utenriksminister Børge Brende sa i Stortinget i 2016 etter en høring, at norske bedrifter konkurrerer med bedrifter fra andre land under de samme vilkårene. Regjeringens mål er å legge til rette for mest mulig langsiktighet og forutsigbarhet innen rammen av et strengt og robust regelverk (side 230 i boka). I 2018 går Stortinget fortsatt inn for ikke å stanse våpenleveransene til den Saudi-ledede koalisjonen i Jemen (*Klassekampen* 19/1-2018). Det er heller ikke så enkelt når en satser på delleveranser og ikke vet hvem sluttbrukeren er. I tillegg er statsbedriften privatisert, børsnotert og det stilles krav til inntjening. Da kan en ikke være så nøye på om Raufoss-våpen dreper sivile i Afghanistan eller Jemen.

Hoel skriver levende om fabrikkens historie, samtidig som han beskriver utviklingen i Raufoss-samfunnet og tausheten som preger dette. Det var ingen enkel sak å vokse opp som atommotstander og antimilitarist.

Fred er ei det beste har mange perspektiver. Den handler om Raufoss våpenfabrikk, og fabrikken som hjørnesteinen i Raufoss-samfunnet gjennom historien. Det er også en sjølbibliografi om Dag Hoel som raufossing. I tillegg synes det å være en debattbok om krig og våpenproduksjon i sin alminnelighet, og USAs og NATOs invasjon og bombeangrep. Hoel benytter anledningen til å skrive om alle Vestens lite heldige aktiviteter etter murens fall, dessuten om alle invasjonene og krigføringene i Midt-Østen. Det er antakelig for å gi beretningen en helhet, men jeg synes at dette mangfoldet er unødvendig.

Hoel skriver i starten at han er ute etter sannheten. Hvilken sannhet? Fra fabrikken får han ikke svar på spørsmål som «Hvordan kan vi tro på arbeid for fred, når vi lever av krig?» og «Hvor kommer forestillingen om at våre våpen fremmer fred?» Svarene finner han ved å tenke sjøl og etter mange intervjuer av raufossinger, offentlige dokumenter og annen informasjon.

Jeg vil anbefale boka på det sterkeste. Den gir et godt innblikk i rustningsindustriens historie i Norge og denne industriens rolle i dagens konflikthfulle verden. Men den gir ingen svar på spørsmålet mitt. Som fredsarbeidere, hva gjør vi med våpenprodusenter som en integrert del av lokalsamfunnet? På et åpent møte om boka i IKFFs regi svarer Hoel at fabrikken aldri har vært innrettet for sivil produksjon, og at det ville ha krevd for store omstillinger. ■

- Ellen Elster

WOMEN'S POWER TO

a global movement of WILPF

LOKALAVDELINGER OG KONTAKTER

Bergen

Aase Møller-Hansen
E-post:
aasemh04@yahoo.com

Troms

Anne M. Hjort-Larsen
E-post:
hjort-la@online.no

Oslo/Viken

Edel Havin Beukes
E-post:
edel@beukes.net

Florø

Grete Belinda Solberg Barton
E-post:
gre-be@online.no

Stavanger

Hanne Kjersti Knutsen
E-post:
hanne-18@outlook.com

IKFFs kontor

Majorstuveien 39
0367 Oslo

Hedmark/Oppland

Eli Hammer Eide
E-post:
elihammereide@gmail.com

Sandnes

Wivi Sigmundsen
E-post:
wivsig@gmail.com

Epost IKFF:
ikff@ikff.no
Hjemmeside:
ikff.no

Jeg vil bli medlem av Internasjonal kvinneliga for fred og frihet

Kontingent A, kr. 500

Kontingent B, kr. 300

Kontingent C, kr. 200

IKFF

Majorstuveien 39
0367 Oslo

Navn:

Adresse:

E-post:

